

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ЯНІЦЬКА ОКСАНА ПЕТРІВНА

**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ
АПЛІКАЦІЇ**

Спеціальність 016 Спеціальна освіта

Освітньо-професійна програма *Корекційна психопедагогіка*

Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник

КУЗАВА ІРИНА БОРИСІВНА

доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №__ засідання кафедри

спеціальної та інклюзивної освіти

від «__» листопада 2025 р.

Зав. кафедри _____

проф. Ірина Кузава

ЛУЦЬК – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	8
1.1. Сутність і зміст художньої творчості та її значення у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями	8
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з інтелектуальними порушеннями.....	16
1.3. Аплікація як вид образотворчої діяльності та її корекційно-розвитковий потенціал.....	24
 РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ АПЛІКАЦІЇ	30
2.1. Організація та методика експериментального дослідження.....	30
2.2. Зміст корекційно-розвиткової програми з використання методу аплікації та аналіз результатів її практичного впровадження	36
2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації	46
 ВИСНОВКИ.....	53
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
 ДОДАТКИ.....	63

АНОТАЦІЯ

Яніцька Оксана Петрівна. Розвиток художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації. На правах рукопису. Спеціальність: 016 Спеціальна освіта. Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Луцьк, 2025 р.

У магістерській роботі досліджено проблему розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації. Теоретично обґрунтовано значення художньої творчості для дітей з інтелектуальними порушеннями, визначено її вплив на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток.

У першому розділі роботи розглянуто сутність художньої творчості та її роль у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, здійснено психолого-педагогічний аналіз особливостей цієї категорії дітей та їхніх художньо-творчих здібностей. Особливу увагу приділено аплікації як виду образотворчої діяльності, що має значний корекційно-розвивальний потенціал.

У другому розділі презентовано експериментальне дослідження ефективності використання аплікації у розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями. Описано організацію та методику педагогічного експерименту, визначено критерії та показники оцінювання рівня розвитку творчих здібностей. Розроблено та впроваджено корекційно-розвивальну програму, спрямовану на активізацію творчої діяльності дітей засобами аплікації, а також проведено аналіз отриманих результатів.

На основі дослідження розроблено методичні рекомендації для педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти щодо ефективного розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації.

Результати роботи можуть бути використані у практичній діяльності педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти, корекційних педагогів, вихователів та інших фахівців, які працюють із дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: аплікація, художня творчість, діти з інтелектуальними порушеннями, корекційно-розвиткова діяльність, образотворча діяльність, спеціальна освіта.

ANNOTATION

Yanitska Oksana Petrivna. Development of fine motor skills in children with severe intellectual disabilities as a means of speech and intellectual development. Manuscript rights. Specialty: 016 Special education. Work for the degree of "Master". Lutsk, 2025

The master's thesis investigates the problem of developing artistic creativity in children with intellectual disabilities using applique. The importance of artistic creativity for children with special educational needs is theoretically substantiated, its impact on cognitive, emotional and social development is determined.

The first section of the work examines the essence of artistic creativity and its role in the development of children with intellectual disabilities, conducts a psychological and pedagogical analysis of the features of this category of children and their artistic and creative abilities. Particular attention is paid to applique as a type of visual activity that has significant correctional and developmental potential.

The second section presents an experimental study of the effectiveness of using applique in the development of artistic creativity in children with intellectual disabilities. The organization and methodology of the experiment are described, and criteria and indicators for assessing the level of development of creative abilities are determined. A correctional and developmental program aimed at activating the creative activity of children using applications was developed and the results obtained were analyzed.

Based on the research, methodological recommendations were developed for teachers of special and inclusive educational institutions on the effective use of applications as a means of developing the artistic creativity of children with intellectual disabilities.

The results of the work can be used in the practical activities of primary school teachers of special and inclusive schools, correctional teachers, educators and other specialists who work with children with special educational needs.

Keywords: *applications, artistic creativity, children with intellectual disabilities, correctional and developmental activities, visual arts activities, special education.*

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах модернізації спеціальної освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема розвитку творчих здібностей дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП). Важливу роль у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями відіграє художня творчість, яка сприяє їхньому самовираженню, соціалізації та сенсорному розвитку. Одним із ефективних методів стимулювання творчої активності є аплікація як вид образотворчої діяльності, що включає вирізання, компонування та наклеювання елементів для створення художніх композицій.

Художня творчість, зокрема, аплікація, є ефективним методом корекційно-розвивального впливу, що сприяє формуванню пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та особистості дитини в цілому. Дана проблема залишається недостатньо вивченою, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Теоретичний аналіз нормативно-правової бази дослідження (Закони України ("Про освіту", Концепція розвитку інклюзивної освіти, інструктивно-методичні рекомендації щодо організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, методичні рекомендації щодо організації корекційно-розвиткової роботи тощо), а також наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами. Так, питання розвитку художньої творчості дітей з типовим розвитком досліджували О.В. Запорожець, В.В. Давидов, Т.С. Комарова, Н.П. Сакуліна. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали Л.С. Виготський, В.І. Бондар, Г.М. Дульнєв, І.Г. Єременко, В.М. Синьов. Специфіка образотворчої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями висвітлена у працях О.В. Гаврилова, О.П. Глузмана, І.О.Грошенкова, І.В. Дмитрієвої та ін.

Однак, недостатньо вивченим є вплив систематичних занять аплікацією на розвиток просторового мислення та дрібної моторики у дітей з різними ступенями інтелектуальних порушень, ефективність використання сучасних матеріалів та інтерактивних елементів у творчому процесі дітей з особливими освітніми

потребами, методика оцінювання творчого прогресу та психоемоційного стану дітей під час занять з аплікації. Ця причина, а також практичне значення досліджуваної проблеми й зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи: «Розвиток художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації».

Об'єкт дослідження – процес розвитку художньої творчості дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – розвиток художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:** проаналізувати теоретичні засади розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями; розробити діагностичний інструментарій для дослідження рівня розвитку художньої творчості; розробити та експериментально перевірити ефективність корекційно-розвивальної програми з використання аплікації; підготувати методичні рекомендації щодо розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз науково-методичної літератури, систематизація та узагальнення) та емпіричні (діагностичні, експериментальні та практичні).

Елементи наукової новизни дослідження: розроблено та експериментально перевірено методику розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації; визначено критерії та показники ефективності застосування аплікації у корекційній психопедагогіці; обґрунтовано вплив аплікації на розвиток художньої творчості.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання розробленої корекційно-розвиткової програми та реалізації

методичних рекомендації для фахівців спеціальної та інклюзивної освіти, які працюють з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Експериментальна база дослідження: відокремлене дошкільне відділення «Сонечко» Крупівського навчально-реабілітаційного центру. У дослідженні взяли участь 24 дитини віком від 5 до 7 років з офіційно підтвердженим легким або помірним ступенем інтелектуальних порушень. Загальна кількість учасників — 11 хлопчиків і 13 дівчаток.

Апробація результатів магістерського дослідження здійснювалась шляхом їх оприлюднення на засіданні кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

За результатами дослідження опубліковано тези в електронному збірнику та отримано сертифікат, що підтверджує участь автора в V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти» (20-21 травня 2025 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави. [47, с.323-326] (Додаток А).

Структура дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 72 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Сутність і зміст художньої творчості та її значення у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями

У сучасній вітчизняній корекційній психопедагогіці значного поширення набуває використання в корекційній роботі різноманітних видів мистецтва, яке виступає як важливий засіб виховання гармонійної особистості, культурного розвитку, а також психічного здоров'я дитини з особливими потребами.

Демченко І.І., Пічкур М.О., Близнюк Т.О. у своїй праці зазначають, що значне місце у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями займає художня творчість – цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на створення унікальних мистецьких творів, що являють собою суб'єктивне образне відображення дійсності через систему художніх образів, естетичних форм та авторських інтерпретацій. [13, с.5]

Для дітей з інтелектуальними порушеннями художня творчість розглядається як засіб самовираження, адже таким дітям часто важко виразити свої почуття та думки вербально, і творчість стає важливим каналом комунікації, вона дозволяє їм відобразити свій внутрішній світ, емоції, переживання, страхи та радощі через малюнок, ліплення, аплікацію тощо. Вона є інструментом корекції та розвитку сенсорних та моторних навичок, координації рухів, уваги, пам'яті та мислення, допомагає корегувати емоційні та поведінкові проблеми, знижувати рівень тривожності та агресії, підвищувати самооцінку та впевненість у собі.

Одним із ключових засобів розвитку художньої творчості є заняття з трудового навчання, які охоплюють технічну та художню працю. У цьому контексті важливо звернутися до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, який зазначав: «Джерела здібностей і обдарувань дітей на кінчиках їх пальців. Від пальців ідуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки». [51, с.4]. Саме в цих думках розкриваються витoki дитячої творчості.

З позиції Сухомлинського дитяча творчість є унікальною складовою духовного світу дитини, яка виступає засобом її самовираження та самоствердження, демонструючи індивідуальну й неповторну самобутність кожної дитини.

Естетичне та трудове виховання спрямоване формувати у дітей здатність захоплюватися красою природи та мистецьких творів, передбачає розвиток умінь створювати гармонійні, композиційно досконалі форми та відчувати задоволення від результатів власної діяльності. [52, с.316]

Сьогодні особливе місце серед інноваційних психолого-педагогічних технологій, особливо в роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби є арт-терапія. Це метод творчого впливу, що передбачає застосування мистецтв у найрізноманітніших його формах: малювання, живопису, графіки, скульптури, музики, казок, танців, ігор тощо. Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації особистісного розвитку через засоби самовираження та самопізнання. [23, с.95]

Завдяки своєму міждисциплінарному підходу цей метод забезпечує не лише терапевтичний і корекційний вплив на психофізичний стан дитини, а й виконує низку інших функцій: корекційну, психотерапевтичну, діагностичну та розвиткову.

Художня творчість у широкому розумінні представляє собою діяльність, спрямовану на створення якісно нових, оригінальних художніх образів і творів мистецтва. Для дітей з інтелектуальними порушеннями поняття художньої творчості набуває специфічного змісту, де акцент зміщується з результату на процес, який має корекційно-розвивальну спрямованість.[10, с.38]

Згідно досліджень Чеботарьової О.В., структура художньо-творчої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями включає такі *компоненти*:

1. Мотиваційно-цільовий – наявність інтересу до художньої діяльності, бажання створювати, прагнення до самовираження. У дітей з інтелектуальними порушеннями цей компонент часто характеризується недостатньою самостійністю, залежністю від зовнішньої мотивації та потребою в постійному стимулюванні їхньої творчості.

2. Змістовний – система уявлень про навколишній світ, про засоби та способи художнього зображення. У дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається бідність, фрагментарність та недиференційованість уявлень, що відображається в їхній творчості.

3. Операційно-діяльнісний – технічні навички та вміння, необхідні для реалізації творчого задуму (уміння тримати олівець, пензлик, ножиці; техніка малювання, ліплення, аплікації тощо). Цей компонент у дітей з інтелектуальними порушеннями характеризується уповільненістю формування рухових навичок, порушеннями координації та недостатнім розвитком дрібної моторики.

4. Емоційно-вольовий – здатність до емоційного переживання творчого процесу, наполегливість, самоконтроль. У дітей з інтелектуальними порушеннями часто спостерігається недостатність вольової регуляції, швидка втомлюваність та емоційна нестійкість.

5. Оцінно-рефлексивний – здатність аналізувати та оцінювати результати власної слабкості. Цей компонент у дітей з інтелектуальними порушеннями зазвичай розвинений слабо, що проявляється в некритичності до результатів власної діяльності, труднощах самооцінки та самоконтролю. [54, с.22-24]

За визначенням Дмитрієвої І. В., художня творчість для дітей з інтелектуальними порушеннями є «особливою формою відображення дійсності, що сприяє формуванню естетичного сприйняття, активізації пізнавальної діяльності та розвитку емоційно-вольової сфери» [17, с.5]. Дослідниця підкреслює, що естетичне виховання учнів з порушеннями розумового розвитку має значний корекційний потенціал, спрямований на подолання недоліків психофізичного розвитку.

А Грошенков І.О. розглядав образотворчу діяльність у спеціальній школі як «ефективний засіб корекції пізнавальної, емоційно-вольової сфер та моторного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями» [10, с.35]. При цьому вчений наголошує на особливій значущості творчої діяльності для розвитку сприйняття, уваги, пам'яті та мислення дітей даної категорії.

Важливим аспектом розуміння сутності художньої творчості дітей з ІІ є положення, сформульоване австрійцем Віктором Ловенфельдом, який стверджував, що «мистецтво для дитини з ООП – це не просто діяльність, а спосіб вираження себе та комунікації зі світом» [66, с.15]. Цей погляд підтримує американець Говард Гарднер, зазначаючи, що через мистецтво діти розвивають різні типи інтелекту, включаючи просторовий, тілесно-кінестетичний та міжособистісний [61].

Дослідниці Трикоз та Блеч визначають зміст художньої творчості для дітей з ІІ як «систематичну діяльність з опанування різноманітних технік образотворчого мистецтва, спрямовану на розвиток художньо-естетичного сприймання, формування технічних умінь та навичок, збагачення уявлень про навколишній світ» [51]

Аналіз досліджень дозволяє визначити наступні складові художньої творчості, адаптовані для дітей з ІІ:

1. Образотворча діяльність (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) як основа візуального самовираження.
2. Декоративно-прикладна діяльність як засіб опанування культурних традицій та розвитку дрібної моторики.
3. Художня праця як інтеграція образотворчого мистецтва і трудового навчання, що має особливе значення для соціалізації.
4. Арт-терапевтичні техніки як специфічні прийоми використання мистецтва для корекції психоемоційного стану.

Художня творчість дітей з інтелектуальними порушеннями має ряд специфічних особливостей, що зумовлені своєрідністю їхнього психофізичного розвитку. Синьов В. М., Матвєєва М. П. та Хохліна О. П. зазначають, що в процесі образотворчої діяльності проявляються характерні для дітей з інтелектуальними порушеннями особливості приймання, уваги, мислення та моторної сфери [46].

Опалюк О.М. та Лісова Л. І. вказують на своєрідність художнього сприймання у дітей з ІІ розвитку, яка проявляється у фрагментарності та недостатній цілісності (діти сприймають окремі частини об'єкта, не об'єднуючи їх

у єдине ціле), поверховості (увага зосереджується на зовнішніх, яскравих ознаках об'єктів, без проникнення в сутність явищ), недостатній диференційованості (труднощі розрізнення подібних об'єктів, кольорів, форм), сповільненості (існує потреба в тривалому розгляданні об'єктів для їх адекватного сприймання) та зниженій емоційній чутливості (недостатність емоційного відгуку на естетичні якості об'єктів) [40].

Ці особливості сприймання безпосередньо впливають на характер відображення дійсності в художній творчості дітей з інтелектуальними порушеннями. У своєму дослідженні Грицюк Н., зазначає, що у малюнках дітей з помірними та тяжкими інтелектуальними порушеннями часто спостерігаються:

- Спрощення форм та схематизм – зображення базуються на найпростіших геометричних формах, без детальної проробки;
- Порушення пропорцій – неадекватне співвідношення частин зображуваного об'єкта;
- Недотримання просторових відношень – використання невідповідних кольорів, їх обмежена кількість або, навпаки, надмірна яскравість;
- Порушення композиції – хаотичне розташування елементів на аркуші, відсутність смислового центру. [10]

Арт-терапевт, Френсіс Андерсон, у своїх дослідженнях, зазначає, що діти з інтелектуальними порушеннями довше, ніж їхні однолітки з типовим розвитком, перебувають на стадії незграбного написання тексту та схематичного зображення. Хоча, спостерігається значна різноманітність індивідуальних проявів залежно від ступеня порушення, наявності додаткових порушень та умов виховання. [58]

За дослідженнями Боряк О. В., процес образотворчої діяльності у дітей з ІІІ характеризується «недостатньою цілеспрямованістю, слабкістю планування, порушенням координації рухів та недосконалістю дрібної моторики» [5, с.20]. Ці особливості впливають на якість художніх робіт та потребують спеціальних корекційних підходів.

Гаврилов О.В. відзначає, що діти з ІП мають значні труднощі у виконанні художніх завдань через такі ключові фактори:

- Біологічні – ступінь та структура інтелектуального порушення, наявність супутніх порушень (сенсорних, моторних, мовленнєвих), особливості функціонування нервової системи;
- Психологічні – рівень розвитку пізнавальних процесів (сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява), особливості емоційно-вольової сфери, особистісні характеристики;
- Соціально-педагогічні – умови виховання та навчання, наявність спеціально організованих занять з художньої творчості, доступність матеріалів та інструментів, стимулювання творчої активності, ставлення оточуючих до творчості дитини [7, с.40].

Однак, на думку вченого, систематичні заняття художньою творчістю сприяють поступовому розвитку їхніх можливостей.

Дослідниці С. Миронова та О. Чопік наголошують, що художня творчість дітей з ІП має певні закономірності розвитку, які необхідно враховувати в корекційно-педагогічній роботі: «повільніший темп формування умінь та навичок, необхідність більшої кількості повторень, труднощі перенесення засвоєних прийомів у нові умови» [33, с.278].

Якщо стверджувати про розвиток пізнавальної сфери дітей з ІП, то у процесі художньо-творчої діяльності відбувається активізація їх пізнавальних процесів, зокрема, сприймання, уваги, пам'яті та мислення. Систематичні заняття мистецтвом сприяють формуванню цілісного сприймання об'єктів, розвитку спостережливості, вдосконаленню зорового аналізу та синтезу. Браун та Джонсон у своїх дослідженнях встановили зв'язок між моторним розвитком, який активно стимулюється в процесі художньої діяльності, та когнітивними функціями [60]. Автори зазначають, що «розвиток дрібної моторики в процесі малювання, ліплення та аплікації позитивно впливає на формування просторового мислення, уваги та пам'яті дітей з ІП» [61].

Дослідники Молодід та Чеботарьова акцентують увагу на тому, що «художня праця та образотворча діяльність є ефективними засобами корекції загальної і дрібної моторики в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку на уроках трудового навчання» [33]. Автори пропонують систему спеціальних вправ та завдань, спрямованих на розвиток моторної сфери в процесі художньо-трудої діяльності. Вчені відзначають, що «систематичні заняття образотворчою діяльністю позитивно впливають не лише на моторні функції, але й на розвиток мовлення дітей»[57].

Художня творчість має значний потенціал для розвитку емоційно-вольової сфери та соціалізації дітей з ІП. За визначенням Вілкінсона та Чилтона, «мистецтво є потужним засобом вираження емоцій, який дозволяє дітям з особливими потребами спілкуватися зі світом на невербальному рівні»[68].

Чимало дослідників відзначають, що використання арт-технологій в роботі з дітьми з ООП сприяє емоційному розвантаженню, зниженню тривожності, підвищенню самооцінки та формуванню позитивного ставлення до навчальної діяльності [12]. Також відомою є думка, що мистецтво має терапевтичний потенціал, адже дозволяє виражати свої думки та почуття, знижувати психоемоційне напруження та долати комунікативні бар'єри [23].

Дослідники Дабіжа К. Л., Дабіжа Л.П. та Комарівська Н.О. розглядають художню творчість як важливий засіб комунікації та соціалізації дітей з особливими потребами та виділяють такі аспекти комунікативного та соціалізуючого впливу художньої творчості:

1. Альтернативний канал комунікації – художня творчість стає способом вираження думок, почуттів та потреб, через художні образи діти можуть передавати інформацію, яку не можуть висловити вербально, малюнки, ліплення та інші творчі роботи виступають посередниками в комунікації з дорослими та однолітками;

2. Розвиток соціальних навичок – участь у колективній творчій діяльності формує навички співпраці, взаємодопомоги, взаємооцінки. Спільне створення художніх робіт вчить узгоджувати дії, враховувати інтереси інших, дотримуватися

спільних правил, а презентація власних творчих робіт розвиває навички публічного виступу та впевненої поведінки;

3. Формування позитивного соціального статусу – успіхи в художній творчості підвищують соціальний статус дитини в колективі, виставки робіт, участь у конкурсах сприяють формуванню позитивного образу дитини в очах однолітків та дорослих, творчі досягнення компенсують неуспішність в інших сферах діяльності;

4. Соціокультурна адаптація – знайомство з творами мистецтва, народною творчістю залучає дітей до культурної спадщини суспільства, створення власних художніх робіт дозволяє дитині бути активним учасником культурного процесу. [11]

Чимало дослідників зазначають, що через творчу діяльність можна виплеснути негативні емоції, знизити емоційну напругу, тривожність, агресивність, перенаправити деструктивну енергію в конструктивне русло. З допомогою творчості – усвідомити власні почуття, потреби, бажання, виразити індивідуальність, сформувати власний стиль та манеру виконання, підвищити самооцінку та впевненість у собі.

Таким чином, художня творчість є унікальним та багатограним феноменом людської діяльності, що поєднує в собі інтелектуальні, емоційні та практичні аспекти розвитку особистості. За своєю сутністю художня творчість – це діяльність, спрямована на створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, в процесі якої відбувається самовираження та самореалізація особистості через різноманітні мистецькі засоби. Усе вище сказане, підтверджує необхідність систематичного включення різноманітних видів художньої творчості в корекційно-розвитковий процес та пошуку ефективних методів і прийомів її активізації з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з інтелектуальними порушеннями

Найбільш поширеним і важким відхиленням розвитку людини є інтелектуальне порушення, яке трактується, як стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, що виникає внаслідок органічного ушкодження центральної нервової системи [33, с.45-46].

Стверджувати, що у особи є порушення інтелекту можна лише тоді, коли у неї присутні ознаки органічного ураження головного мозку (набуте або спадкове); порушення пізнавальної діяльності, розумових операцій, пам'яті, мовлення; притаманна стійкість або регресивність порушення.

У корекційній психопедагогіці термін «інтелектуальні порушення» є досить узагальненим поняттям, оскільки охоплює ще два «олігофренія» та «деменція» [24, с.23].

Олігофренія характеризується як первинна форма недорозвинення, яка може виникнути ще під час внутрішньоутробного або на ранніх етапах постнатального розвитку або в період до трьох років розвитку, також у наслідок патологічної спадковості та хромосомних порушень. Розвиток дітей з олігофренією відбувається уповільнено й нетипово. Характерним для них є бідність емоційних переживань, слабкість вольових зусиль, зниження критичності та самокритичності, самостійності [24, с.23-24].

Деменція – набуте недорозвинення, стійке ослаблення інтелектуальної діяльності у сполученні з розладами пам'яті та емоційно-вольової сфери. Вона є вторинною формою, оскільки може виникнути в певний період розвитку дитини після перенесення органічних захворювань мозку при шизофренії, епілепсії, загальних захворюваннях, травмах мозку. При деменції, окрім інтелектуального порушення (як правило він менше виражений, ніж при олігофренії) спостерігається виражені порушення зорового сприймання та просторової орієнтації пам'яті, уваги та працездатності. Дітям із цим діагнозом притаманна уповільненість та

загальмованість, що впливають на розвиток мовлення та моторики, а також на загальну поведінку у різних ситуаціях [24, с.25].

Інтелектуальні порушення в дитини можуть проявитися в залежності від інтенсивності ураження кори головного мозку. [49, с.4] Таким чином, згідно цього твердження, в сучасній Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10) виділяють чотири ступені розумової відсталості, кожен з яких співвідносять до відповідного коефіцієнту (IQ): легка розумова відсталість (дебільність) (F 70) – IQ = 50 - 69; помірна розумова відсталість (легка імбецильність) (F 71) – IQ = 35 - 49; важка розумова відсталість (виразна імбецильність) (F 70) – IQ = 20 - 34; глибока розумова відсталість (ідіотія) (F 73) – IQ = 0 - 19.[36, с.63]

Діти з порушенням інтелекту легкого ступеня складають найбільшу групу серед осіб з ІП (близько 80 %). Зазвичай вони пізніше починають ходити, розмовляти, їм потрібно досить тривалий час щоб оволодіти навичками самообслуговування, рухи їх незграбні та неритмічні. Як правило, у таких дітей слабкий імунітет, тому вони часто хворіють. [50, с.4]

В основному, у дітей з інтелектуальними порушення легкого ступеня поширені незначні порушення пізнавальної та емоційно-вольової сфер діяльності. В середньому у цих дітей (у порівнянні з нормотиповими) найбільш несформованими є вищі психічні процеси (мовлення, мислення та пам'ять), але й інші (відчуття, увага та сприймання) часто недорозвинені. У таких дітей мислення – конкретне, шаблонне, обмежене власним досвідом та потребою втамування поточних потреб; мисленнєві операції, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки – нерозвинені. Увага характеризується низьким рівнем концентрації, підвищеною виснажливістю, слабкістю орієнтувальної діяльності, недостатньою цілеспрямованістю діяльності, переважанням мимовільної уваги над довільною, важкістю розподілити та переключитися на щось інше. У дітей з порушенням інтелекту домінує механічне запам'ятовування над осмисленням, знижений обсяг та швидкість запам'ятовування, неточність відтворення інформації, вони краще утримують в пам'яті наочний матеріал, ніж словесний. Дітям з ІП притаманна затримка у розвитку мовлення. У них дуже збіднілий як активний так і пасивний

словниковий запас, порушена граматична будова мовлення та звуковимова, присутні аграматизми в усному та письмовому мовленні, виникають труднощі розуміння вербальних інструкцій, особливо складних і як наслідок – порушення комунікативної функції мовлення. Емоційно-вольова сфера дітей з коефіцієнтом інтелекту (IQ) у межах 50-69 характеризується підвищеною емоційною збудливістю або навпаки, емоційною інертністю, емоції недостатньо диференційовані, нестійкістю настрою та почуттів, вони більш схильні до імпульсивності, наслідування та здатності сприймати психічний вплив з боку іншої особи або групи осіб. Дуже часто, ці особливі діти потребують допомоги від оточуючих, але водночас їм важко встановлювати міжособистісні контакти.

Варто зазначити, що у дітей з легкими інтелектуальними порушеннями трапляються труднощі й з ігровою діяльністю. Їхні дії з іграшками характеризуються предметно-процесуальним характером, що проявляється у багаторазовому виконанні подібних рухів, таких як катання іграшкового потяга або заколисування ляльки. Ці процеси зазвичай позбавлені емоційного забарвлення та мовленнєвого супроводу. Через це взаємодія з однолітками для таких дітей стає утрудненою: вони не вміють гратися згідно з правилами гри, не розуміють її умов і не можуть брати участь у сюжетно-рольових іграх.

Однак, попри зазначені труднощі у формуванні уявлень та набутті знань і навичок, організоване корекційно-розвивальне навчання, застосування спеціальних методик, прийомів та засобів забезпечить можливість повноцінного розвитку й навчання дітей із легкими інтелектуальними порушеннями. За умови проходження спеціального навчання, вони матимуть можливість здобути робітничу професію та працевлаштуватися. Такі особи є дієздатними, що забезпечує їм визнання з боку суспільства їхньої здатності відповідати за свої дії, успадковувати майно, брати участь у виборчих процесах та виконувати інші громадянські обов'язки.

Діти, у яких виявлено інтелектуальні порушення помірного ступеня, можуть опанувати поняття із конкретним побутовим змістом, але водночас із цим, вони нездатні до самостійного понятійного мислення, абстрагування та узагальнення,

формування власних суджень, у них відсутнє або суттєво обмежене розуміння зверненого мовлення. Затримка у розвитку мовлення або його відсутність, супроводжується фонетико-фонематичними, лексико-граматичними порушеннями мовлення. Як наслідок, переважання односкладних речень або окремих слів у мовленні, багато аграматизмів, нездатність до зв'язного спілкування, порушення темпу, ритму та інтонації, ехोलалії (автоматичне повторення почутих слів).

Процеси формування пам'яті в дітей цієї категорії відбуваються досить повільно: інформація засвоюється лише після численних повторень, проте швидко забувається. Отримані знання демонструють низьку ефективність у практичному застосуванні. Водночас у деяких дітей спостерігається наявність надзвичайно розвинених аспектів пам'яті, таких як здатність до запам'ятовування чисел, дат, подій або імен, що проявляється у формі так званої гіпертрофії пам'яті.

Окрім того, виявляються серйозні порушення уваги. Здатність до її концентрації є обмеженою: увага швидко розсіюється, діти важко зосереджуються, часто відволікаються на другорядні деталі та не здатні тривалий час утримувати її на одній дії. Недостатня розвиненість активної уваги створює значні перешкоди для досягнення навіть найпростіших цілей.

Розвиток навичок самообслуговування та функцій рухового апарату у цих людей зазвичай значно уповільнений, що зумовлює потребу у допомозі та контролі протягом усього їхнього життя. Рухи таких осіб повільні та невпевнені, через що у них виникають проблеми зі швидкою зміною пози чи дії, особливі складнощі виникають з використанням дрібної моторики.

Недоліки пізнавальних процесів суттєво проявляються, зокрема під час формування навичок читання, письма і обчислення. Читання тексту може бути технічно правильним, але його зміст часто залишається незрозумілим для них. Помилки, які допускаються під час навчання, зазвичай не усвідомлюються та не виправляються. Діти можуть навчитися рахувати в межах десяти, іноді навіть ста, з використанням наочного матеріалу, втім, абстрактний математичний підхід, навіть у межах найпростіших обчислень, для них зазвичай є недосяжним.

Проте завдяки спеціалізованій корекційно-виховній роботі ці діти здатні освоїти базові навички самообслуговування. Успіх навчання можливий за умови використання адаптованих навчальних програм, що враховують сповільнений темп засвоєння матеріалу та його обмежений обсяг. Дорослі з таким рівнем порушень рідко можуть бути повністю незалежними у житті; вони потребують постійного супроводу, допомоги та контролю. Водночас ці люди залишаються фізично активними і мобільними, більшість із них встановлюють соціальні контакти, взаємодіють з іншими людьми та беруть участь у простих суспільних активностях.

Діти з інтелектуальними порушеннями важкого ступеня мають схожі характеристики з дітьми, які мають порушення помірного ступеня, як за клінічною картиною, так і за проявами органічного ураження центральної нервової системи. У ранньому віці такі діти з великим запізненням починають тримати голову (у чотири-шість місяців або пізніше), самотійно перевертатися чи сидіти. Ходити зазвичай починають після трьох років або навіть пізніше. Їхній моторний розвиток залишається на низькому рівні, координація рухів порушена, а органічні патології мозку ускладнюють ситуацію, як наслідок спостерігаються серйозні патології – паралічі, парези та гіперкінези, трапляється й таке, що деякі діти навіть не здатні самотійно пересуватися.

Інтелектуальний розвиток значною мірою обмежений через супутні неврологічні порушення. Пам'ять працює вибірково: діти запам'ятовують лише те, що викликає у них позитивні емоції. Труднощі виникають із концентрацією уваги та засвоєнням інформації, а здатність до усвідомлення і узагальнення майже відсутня.

Дітям з важким ступенем порушення надзвичайно важко засвоїти найпростіші знання з арифметики, письма або читання. У дітей цієї групи спостерігається недостатній словниковий запас, що ускладнює їхнє ефективне спілкування та значно перешкоджає процесу соціалізації. У своєму мовленні вони використовують обмежений перелік знайомих слів, мовленнєвих кліше та завчених граматичних конструкцій, при цьому часто відсутнє усвідомлення змісту цих висловлювань. Під час комунікації вони широко застосовують невербальні засоби,

такі як жести, міміка та окремі звуки, які слугують засобами вираження їхніх бажань і потреб. Контакт краще встановлюють із знайомими людьми, що дозволяє після тривалих тренувань розвинути базові елементи соціалізованих емоцій.

Тому основна робота з цими дітьми спрямована на те, щоб навчити базових навичок самообслуговування, гігієни, соціально адаптуватися у суспільстві та виконувати нескладні трудові завдання. Однак чимало з них, навіть після багаторазових тренувань не можуть освоїти дрібну моторику, а якщо їм і вдається то, лише одиниці можуть самостійно використовувати опрацьовані знання у повсякденному житті. Це і відрізняє дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю між собою. А саме те, що другі мають серйозні органічні ураження мозку, які провокують серйозні порушення та не дають змоги особам із такими проблемами жити самостійно без спеціальної підтримки й опіки.

Глибокий ступінь інтелектуального порушення найважчий серед усіх, оскільки ураження охоплює не лише кору головного мозку, а й частково підкірку, що спричиняє серйозні порушення як фізичного, так і психічного розвитку. У більшості таких дітей відсутня активна рухова діяльність або мають суттєві обмеження у моторних функціях, вони часто хворіють на хронічні захворювання внутрішніх органів. Їхні потреби і поведінка є надзвичайно базовими, а рухові реакції хаотичні й позбавлені цілеспрямованості.

У дітей з глибокими ІІІ практично не розвинута пізнавальна діяльність. Іноді у них спостерігається становлення елементарних соціально-адаптивних навичок, які набуваються або вдома з батьками, або у спеціалізованих закладах. Здебільшого діти не реагують на оточуючий світ, і навіть сильні звуки чи яскраве світло не здатні привернути або утримати їхню увагу на тривалий час. Часто вони неспроможні впізнати рідних чи близьких осіб, натомість реагують лише на тих, хто регулярно з ними працює.

Навички самообслуговування для них майже недосяжні: вони не можуть самостійно доглядати за собою та постійно потребують сторонньої допомоги, догляду й контролю. У поодиноких випадках окремі діти можуть навчитися елементарних дій, наприклад, їсти самотужки. Проте, їхнє сприйняття смаку та

запаху є значно порушеним, через що діти нерідко споживають неїстівні предмети й майже не реагують на різкі та неприємні запахи. Емоційні прояви в них мінімальні або відсутні зовсім, через що неможливо зрозуміти їхній стан за виразом обличчя, позою чи рухами. У таких дітей часто виникають афективні спалахи, що супроводжуються самопошкодженням – ударянням головою об стіну, кусанням рук, биттям п'ятами об підлогу чи викручуванням пальців, проте через знижену больову чутливість ці травми зазвичай не спричиняють дискомфорту. Одні діти можуть бути апатичними та млявими, інші ж – агресивними, роздратованими або й навіть вороже ставляться до інших. Поведінка цих дітей повністю залежить від зовнішніх стимулів, вона хаотична та неконтрольована.

Діти з інтелектуальними порушеннями глибокого ступеня потребують постійної опіки та перебувають на утриманні дорослих – удома або в спеціалізованих установах, оскільки їхній стан класифікується як тяжка інвалідність.

У Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) інтелектуальні порушення не розглядаються як окрема медична діагностика, а як порушення функціонування в когнітивній сфері, що впливають на активність і залучення до життя в суспільстві.

Основні положення МКФ-ДП щодо інтелектуальних порушень:

1. МКФ-ДП розглядає:

- когнітивні функції – пам'ять, увага, вирішення проблем, сприймання, мовлення;
- психосоціальні труднощі, що виникають внаслідок інтелектуальних порушень;
- бар'єри та ресурси середовища (наприклад, доступність освітніх послуг, підтримка родини).

2. У структурі МКФ-ДП використовується система кодів. Наприклад:

- b117 – Інтелектуальні функції (визначає загальну здатність до розумових операцій, включаючи навчання, судження, вирішення проблем).
- d155 – Придбання навичок навчання (відображає труднощі у сприйнятті та застосуванні нових знань).
- d160 – Фокусування уваги, d175 – Розв’язання проблем, d310 – Комунікація – розуміння мови, тощо.

3. МКФ-ДП дозволяє оцінити не лише обмеження дитини, а й:

- потреби в підтримці;
- ступінь участі у діяльності;
- вплив навколишнього середовища (школа, родина, громада).

На відміну від МКХ-10/МКХ-11, яка класифікує інтелектуальні порушення як медичний діагноз, МКФ-ДП дозволяє: формулювати індивідуальні освітні програми; визначати зони розвитку та адаптації; застосовувати інклюзивні підходи[34].

Таким чином, інтелектуальні порушення становлять один із найпоширеніших й найскладніших дефектів розвитку людини, що характеризується стійким зниженням пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження центральної нервової системи. Цей термін охоплює два основних типи порушень: олігофренію (первинну форму недорозвинення) та деменцію (набуте ослаблення інтелектуальної діяльності).

Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), інтелектуальні порушення поділяються на чотири ступені тяжкості. Особи з легким ступенем порушень при належній корекційно-розвивальній роботі можуть опанувати базові навички, здобути професію та вести самостійне життя. Люди з помірним ступенем здатні засвоїти елементарні знання та навички самообслуговування, але потребують постійного супроводу та підтримки. Особи з важким ступенем мають значні обмеження в інтелектуальному розвитку та комунікації, проте можуть оволодіти найпоширенішими навичками за умови тривалих тренувань. Глибокий

ступінь порушень характеризується надзвичайно обмеженими можливостями розвитку, відсутністю самостійності та потребою в постійному догляді.

Ефективність соціальної адаптації та навчання осіб з інтелектуальними порушеннями залежить від своєчасної діагностики, правильно організованої корекційно-розвивальної роботи та застосування спеціальних методик, які враховують особливості розвитку кожної дитини. Це дозволяє максимально реалізувати потенціал розвитку та забезпечити найвищий можливий рівень соціалізації відповідно до індивідуальних можливостей.

1.3. Аплікація як вид образотворчої діяльності та її корекційно-розвивальний потенціал для дитини з інтелектуальними порушеннями

Аплікація – це один із найулюбленіших видів творчої діяльності для дітей. Тут вони можуть рвати, м'яти, клеїти та вирізати на власний розсуд. У процесі таких занять дитина відкриває для себе нові способи взаємодії з навколишнім світом. Чим більше малюки працюють своїми пальчиками – мнуть, перебирають, гладять, складають чи ріжуть – тим активніше в них розвиваються сенсорні навички, дрібна моторика, тактильні відчуття, а також збагачується їхня уява, креативність і фантазія.

Основними рисами аплікації як мистецької техніки є: силуетність, площинне трактування образу із узагальненням форм, локальність великих колірних площ. Її класифікують за її змістовними характеристиками. Аплікація може бути: предметною – складатися з окремих зображень (листя, квіти, дерева, птахи, тварини тощо); сюжетною, яка передає певний комплекс дій чи подій; декоративною, що включає орнаменти та візерунки декоративного призначення.

Заняття з аплікації виконують широкий спектр завдань, спрямованих на різносторонній розвиток дитини, включаючи як технічні, так і творчі аспекти. У них реалізуються такі ключові *напрямки*:

1. Розвиток зацікавленості до аплікаційної діяльності через формування інтересу як до процесу створення виробів, так і до викладання на папері композицій предметного або сюжетного характеру, які можуть варіювати за складністю і змістовністю. Це сприяє залученню дітей у творчий процес і вихованню їх бажання експериментувати.

2. Спрямування на удосконалення точності зорового сприйняття та збагачення сенсорно-моторного інтелекту. До цього також додається розвиток аналітико-синтетичних навичок. Діти навчаються комбінувати й модифікувати елементи, знаходити спільні та відмінні риси між ними, поєнувати вирізані форми як з реальними об'єктами, так і між собою. Важливе місце займає формування почуття гармонійності цілого, відчуття форми, кольору, ритму, простору та рівноваги.

3. Накопичення практичного досвіду складання цілісної картинки з окремих елементів.

4. Закріплення навичок орієнтування у просторі як на великих, так і на малих площинах. Діти вчаться рівномірно розташовувати однорідні елементи по всій площині аркуша, правильно визначати центральну частину композиції та сміливо пересуватися по його поверхні.

5. Виховання початкових навичок творчої діяльності через розвиток здатності працювати усвідомлено та цілеспрямовано, втілюючи свої ідеї та наповнюючи роботи емоційним змістом.

Готуючись до заняття, найперше потрібно обрати тему. Вона має бути простою, зрозумілою, а найголовніше цікавою для учнів. Матеріалом може стати будь-що: кольоровий папір, тканина, фольга, природні матеріали тощо.

Важливим інструментом у виготовленні аплікації є ножиці. У нашому випадку краще використовувати спеціальні ножиці розроблені для полегшення процесу різання для дітей особливими потребами. Серед них ножиці: з великими ручками (більш зручні, підходять для дітей з великими або незграбними руками); з автоматичним відкриттям (після натискання на ручки, леза автоматично відкриваються, що полегшує використання); з обмежувачами (мають механізм,

який обмежує глибину різання, що робить їх безпечнішими для використання); з м'якими ручками (оснащені м'якими накладками для зручності та зменшення навантаження на руки); для лівшів (спеціально розроблені для учнів, які пишуть лівою рукою, щоб забезпечити комфорт і легкість використання); з кольоровими лезами (яскраві кольори можуть допомогти учням з порушеннями зору краще орієнтуватися під час різання). Таким чином, використання спеціальних ножиць є більш безпечним, адже зменшує ризик травм, а також забезпечує учням відчуття більшої впевненості під час творчих занять. [57, с.11]

Під час наклеювання варто використовувати безпечний клей або двосторонній скотч для прикріплення елементів аплікації. Щоб зробити аплікацію більш яскравою та індивідуальною, можна додати блискітки, стікери або малюнки. Протягом усієї роботи потрібно спостерігати за діями дитини, і бути готовим у будь-який момент прийти на допомогу. Ватро також заохочувати співпрацю між учнями, щоб вони могли допомагати один одному. Після завершення роботи, слід надати можливість учням показати свої роботи та розповісти про них.

Застосовуючи природні матеріали для виготовлення аплікації ми не лише урізноманітнюємо нашу діяльність (не просто використовувати папір), а й допомагаємо дитині отримати більші навички дрібної моторики. Завдяки цьому вона може досліджувати, аналізувати, порівнювати й класифікувати об'єкти довкілля, що дозволяє їм краще розуміти й адаптуватися до світу. Наукові дослідження підтверджують, що імпульси, які надходять від пальців рук до кори головного мозку, стимулюють розвиток мовлення та когнітивних здібностей. Окрім цього, навіть прості рухи кистями здатні знижувати загальну напруженість, що сприяє покращенню вимови звуків і формуванню логічно структурованого, змістовного мовлення.

Саме тому, використовуючи природні матеріали (шишки, горіхи, каштани, або різні крупи) ми сприяємо розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дитини, а й сприяємо організації її активності протягом дня. Адже така робота допомагає відволіктися, покращити настрій і створити атмосферу психологічного комфорту.

Наприклад, для створення аплікації «Прогулянка лісовою галявиною» нам потрібні вище згадані природні матеріали, і, взявши шишку, ми можемо зробити масаж кисті рук. Ця вправа передбачає маніпуляції з шишкою між долонями, фіксуючи її й перекочуючи вперед-назад 7-10 разів. Такий рух сприяє активізації механорецепторів долоні та покращує кровообіг. Ці дії можна поєднувати із промовлянням вірша, що додає елементи емоційного залучення та стимулює когнітивну взаємодію.

Наступна вправа акцентує увагу на стимуляції щічок шляхом дотиків до їх поверхні. Чергуючи сторони, торкатися кожної щоки, цей підхід активує м'язи обличчя. Інша методика «масаж з імітацією «дощу»» охоплює стимуляцію як зовнішньої так і внутрішньої поверхні руки через послідовні рухи шишкою від пальців до ліктя. Використання ритмічних контрастів (погладжувань і постукувань) сприяє адаптації дитини до змін фізичних відчуттів, що має позитивний вплив на розвиток нервової системи й терплячість до нового сенсорного досвіду.

Застосування горіха як матеріалу для масажу забезпечує додаткову тактильну різноманітність. Зокрема: «Кругові рухи по долоні» – відбуваються масажні рухи у формі кола поверхнею руки; «Перекочування» – сприяє активізації м'язів передпліччя через маніпуляцію із суворо визначеним напрямком руху – від зап'ястя до кінчиків пальців. Такі дії формують орієнтованість дитини у просторі та чітку координацію.

Комплекс вправ з використанням каштанів сприяє тренуванню різних аспектів дрібної моторики:

- Опосередкована координація («Позбираємо каштани»): включає активну взаємодію трьома пальцями (великий, вказівний, середній), що формує базові навички маніпуляцій пальцями;
- Практика концентрації і сили захвату («Не впусти»): утримуючи каштан між пальцями підняти його з підлоги, така вправа розвиває ручну міцність і синхронність;

- Розвиток точності («Вісімка»): виконання кругових обертальних рухів двома каштанами у долоні дає змогу вдосконалити нейромоторні зв'язки.

Чудовий спосіб розвинути дрібну моторику дітей та створити оригінальну аплікацію – робота з крупами. Використовуючи рис, гречку, пшоно, горох, квасолу, кукурудзу, сочевицю або будь-які інші злакові або бобові культури можна виконувати безліч корисних вправ. Наприклад, пересипання круп, за допомогою ложки, пінцета або просто руками активізує координацію рухів пальців та кисті при утриманні сипучого матеріалу, розвиває точність під час пересипання, тренує силу пальців при роботі з пінцетом або ложкою. Сорткування тренує пінцетний захват при підбиранні дрібних крупинок, розвиває координацію «око-рука» при визначенні та переміщенні круп, стимулює чутливість кінчиків пальців для розрізнення текстур. Малювання на крупі покращує тактильну чутливість, розвиває плавність і точність рухів пальців. Створення образів активізує творчі центри мозку, встановлюючи зв'язки між моторними та візуальними навичками. Вправа «Відшукування скарбів» (коли дитина шукає різні предмети в сипучому середовищі) одночасно активізує моторні, сенсорні та когнітивні функції мозку, адже при пошуку дитина використовує кінестетичну пам'ять (відчуття руху) для розпізнавання об'єктів навіпамацьки. [42]

Загалом, творча діяльність, до якої входить, зокрема, аплікація, відіграє надзвичайно важливу роль у розумовому розвитку дітей. Завдяки таким заняттям діти не лише розширюють свій кругозір, а й отримують нові знання про форми та просторове розташування об'єктів навколишнього світу, їхні розміри та багатство кольорових відтінків. Цей процес є основою для формування уявлень про різноманітні властивості довкілля, які згодом сприятимуть їхньому інтелектуальному та естетичному зростанню.

У ході створення виробів із використанням аплікацій важливо звертати увагу дітей на багатогранність форм і кольорів, які змінюються залежно від обставин. Наприклад, осмислення різниці між стиглою та нестиглою ягодою чи характеристик рослин у різні пори року формує дитячу спостережливість. Також

важливо акцентувати увагу на варіаціях у положенні предметів і живих істот у просторі: птах може сидіти, літати або клювати їжу; риба – плисти в різних напрямках тощо. Ця робота забезпечує розвиток аналітичного мислення та художнього бачення світу.

Аплікація вимагає від дитини зосереджених зусиль та виконання послідовних трудових дій: малювання форм і деталей, вирізання та ліплення. Крім цього, необхідно опанувати вміння користуватися ножицями, фарбами і клеєм або працювати з пластиліном. Правильне використання всіх цих матеріалів вимагає певної фізичної активності та навичок. Цей процес стимулює розвиток таких важливих волевих якостей, як увага, наполегливість, витримка. У результаті у дітей формується здатність до старанної праці та прагнення досягати бажаного результату.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ АПЛІКАЦІЇ

2.1. Організація та методика експериментального дослідження

Важливим етапом наукового дослідження з проблеми розвитку художньої творчості у дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації є експериментальна перевірка теоретичних положень, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність запропонованих методик, підходів і педагогічних засобів. Зважаючи на актуальність розвитку творчих здібностей у дітей з ІІ та важливість корекційно-розвивального впливу образотворчої діяльності, зокрема аплікації, було організовано педагогічний експеримент.

Експериментальне дослідження проводилось на базі відокремленого дошкільного відділення «Сонечко» Крупівського навчально-реабілітаційного центру. У ньому взяли участь 24 дитини віком від 5 до 7 років з офіційно підтвердженим легким або помірним ступенем інтелектуальних порушень. Загальна кількість учасників — 11 хлопчиків і 13 дівчаток.

Для досягнення достовірності результатів вибірка була поділена на дві групи по 12 дітей: експериментальну, у якій здійснювалось впровадження авторської методики, та контрольну, що працювала за традиційною освітньою програмою. До кожної групи входили діти з різним ступенем порушень в приблизно однаковому співвідношенні, що дозволило забезпечити баланс у порівнянні результатів.

Експериментальне дослідження реалізовувалося впродовж 2024–2025 навчального року у три основні етапи:

1. Констатувальний етап (жовтень – листопад 2024 р.) На цьому етапі було проведено первинну діагностику рівня розвитку художньої творчості в обох групах. Вивчалися наявні художньо-творчі навички, мотиваційна готовність до занять, рівень дрібної моторики та координації, креативне мислення. Результати були систематизовані та проаналізовані як база для подальшого впливу.

2. Формувальний етап (грудень 2024 – травень 2025 р.) В експериментальній групі впроваджувалася авторська корекційно-розвивальна програма розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації. Контрольна група продовжувала навчання за програмою, рекомендованою для дітей з інтелектуальними порушеннями (без спеціального акценту на аплікацію).

Корекційно-розвивальна методика включала: систематичні заняття з аплікації (2 рази на тиждень 20-30 хв), використання різноманітних технік та матеріалів для аплікації, поступове ускладнення завдань відповідно до можливостей дітей, індивідуальний та диференційований підхід до кожного.

Окрім, цього система занять включала такі види образотворчої діяльності: малювання з використанням різноманітних технік (пальцями та долонями, штампуванням (овочами, листям, підручними матеріалами), ватними паличками, аквареллю, крупами та піском), ліплення (з пластиліну, солоного тіста), конструювання та орігамі, нетрадиційні техніки (квілінг, ізонитка).

Кожне заняття мало чітку структуру і включало: пальчикову гімнастику (5 хв); роботу з образотворчими матеріалами (15-20 хв); рефлексію та аналіз виконаної роботи (5 хв).

Заняття проводились у формі індивідуальної та групової роботи, використовувались ігрові методи, елементи арт-терапії, музичний супровід.

3. Контрольний етап (червень – жовтень 2025 р.) Після завершення реалізації програми було проведено підсумкову діагностику учасників обох груп з метою визначення динаміки у розвитку художньої творчості. Результати повторного обстеження порівнювалися з початковими, з подальшим використанням статистичних методів обробки для визначення ефективності програми.

Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження було використано комплекс методів:

- Теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, спеціальної та методичної літератури з проблеми дослідження; систематизація та узагальнення теоретичних підходів до розвитку дрібної моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями.
- Емпіричні: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності дітей, педагогічний експеримент, психолого-педагогічне тестування.
- Статистичні: кількісний та якісний аналіз отриманих даних, математична обробка результатів дослідження з використанням t-критерію Стюдента для визначення достовірності відмінностей між показниками експериментальної та контрольної груп.

Для діагностики рівня художнього розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями було використано комплекс методик, адаптованих до особливостей психофізичного розвитку даної категорії дітей:

1. Методика оцінки рівня художньо-творчого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями – спрямована на визначення рівня розвитку художньо-творчих здібностей за такими критеріями: емоційне сприймання творів мистецтва, художньо-образне мислення, технічні навички та вміння, оригінальність творчого продукту.

2. Методика «Нанизування намистин», тест «Малювання ліній», «Вирізання кола» – оцінюється розвиток дрібної моторики, точність рухів та зорово-моторна координація, сформованість навичок роботи з ножицями, що є важливим для виконання аплікаційних робіт.

3. Методика «Аплікація» - спрямована на визначення вихідного рівня володіння технікою аплікації, включає певну кількість завдань різного рівня складності з використанням різноманітних матеріалів.

4. Оцінка емоційно-мотиваційного компонента художньої творчості – передбачає спостереження за поведінкою учнів під час художньо-творчої діяльності, фіксацію проявів інтересу, емоційних реакцій, наполегливості, самостійності.

5. Методика «Завершення малюнка» - дозволяє оцінити рівень розвитку креативності, оригінальності мислення та здатності до образного доповнення заданих елементів.

Загалом проведення експериментального дослідження дозволяє не лише виявити наявні труднощі у розвитку художньої творчості, але й сформувавши ґрунт для створення індивідуалізованих корекційних програм. У підсумку, експеримент виступає не лише дослідницьким інструментом, а й засобом реального педагогічного впливу з потенціалом для практичного впровадження в освітній процес.

Розвиток художньої творчості у дітей з інтелектуальними порушеннями є складним і багатогранним процесом, що охоплює емоційну, когнітивну, моторну та творчу сфери діяльності. У зв'язку з цим виникає необхідність у визначенні чітких критеріїв і показників, які дозволяють об'єктивно оцінити рівень сформованості художньо-творчих здібностей у цієї категорії дітей. На основі аналізу наукових досліджень у галузі спеціальної педагогіки й психології (Чеботарьова О. В. [42; 54; 55], Дмитрієва І. В. [17], Трикоз С. В., Блеч Г. О. [51]) було виокремлено чотири ключові критерії, кожен з яких відображає окрему складову художньої творчості: мотиваційно-емоційний, когнітивний, операційно-технічний та творчо-продуктивний.

Мотиваційно-емоційний критерій відображає зацікавленість дитини в художньо-творчій діяльності, її емоційну залученість, здатність долати труднощі та діяти самостійно. У процесі дослідження було виявлено, що більшість дітей з інтелектуальними порушеннями мають нестійкий інтерес до творчої діяльності: 58,3% учнів експериментальної групи та 62,5% контрольної проявляли зацікавленість лише на початку заняття або за умов зовнішньої мотивації. Емоційна реакція виявлялась слабо (у понад половини дітей обох груп), а наполегливість і самостійність мали низький рівень, що свідчить про потребу у цілеспрямованому розвитку мотиваційної сфери через засоби художньої діяльності.

Когнітивний критерій дозволяє оцінити рівень обізнаності дитини про матеріали, інструменти, техніки, алгоритм дій та здатність до планування.

Діагностика показала, що лише третина учнів правильно називали й розуміли призначення інструментів, тоді як решта мали фрагментарні або неправильні уявлення. Також значна частина дітей не змогла самостійно дотримуватись послідовності виконання завдань, плутала етапи та не орієнтувалась у структурі зразка. Зокрема, 70,8% експериментальної та 66,7% контрольної групи не могли відтворити алгоритм дій без допомоги.

Операційно-технічний критерій охоплює розвиток дрібної моторики, технічні навички, координацію рухів та просторову орієнтацію. Було виявлено, що більшість учнів мали недостатній розвиток моторики, труднощі у виконанні простих операцій, таких як вирізання, намазування клеєм, точне розташування деталей. Понад половина учнів не орієнтувались у поняттях «вгорі», «внизу», «справа», «зліва», що впливало на композиційну побудову аплікацій. Ці труднощі негативно позначаються на цілісності творчого продукту та потребують спеціальної корекційної роботи.

Творчо-продуктивний критерій оцінює здатність дитини до творчого самовираження, оригінальність і естетичність створених робіт, завершеність композиції. Дослідження показали, що більшість учнів виконували завдання за шаблоном, копіюючи зразок, без прояву індивідуальності. У 79,2% учнів експериментальної групи та 75% контрольної було зафіксовано відсутність оригінальних елементів, а також потребу в допомозі дорослого при виборі матеріалів. Роботи були здебільшого неохайними, незавершеними, із фрагментарною композицією.

Оцінювання рівня розвитку художньої творчості у дітей з інтелектуальними порушеннями здійснювалось за 12-бальною шкалою та поділом на 4 рівні:

1. Початковий рівень (1-3 бали): характеризується відсутністю або слабким проявом інтересу до художньо-творчої діяльності, невмінням користуватися інструментами та матеріалами, відсутністю самостійності, грубим порушенням дрібної моторики та координації рухів.

2. Середній рівень (4-6 балів): проявляється ситуативним інтересом до творчої діяльності, частковим володінням технічними навичками, потребою в постійній допомозі дорослого, недостатньою координацією рухів.

3. Достатній рівень (7-9 балів): характеризується стійким інтересом до художньо-творчої діяльності, достатнім рівнем володіння технічними навичками, здатністю виконувати завдання за зразком з незначною допомогою дорослого, відносно розвиненою дрібною моторикою.

4. Високий рівень (10-12 балів): проявляється в яскраво вираженому інтересі до художньо-творчої діяльності, самостійності у виконанні завдань, добре розвиненій дрібній моториці, здатності до творчого самовираження та оригінальних рішень.

Таким чином, запропоновані критерії та показники дозволяють здійснити цілісну, системну оцінку художньої творчості в дітей з інтелектуальними порушеннями. Вони не лише фіксують актуальний рівень розвитку, а й орієнтують педагогів на визначення індивідуальних маршрутів корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на гармонійний розвиток особистості дитини засобами мистецтва.

У підсумку, варто зазначити, що отримані результати експериментального дослідження засвідчують, що художня творчість, зокрема аплікація, має значний корекційно-розвивальний потенціал для дітей з інтелектуальними порушеннями. Застосування авторської методики, орієнтованої на поетапне ускладнення завдань, емоційну залученість, активізацію моторної та когнітивної діяльності, дало змогу не лише покращити рівень художньо-творчих здібностей, а й позитивно вплинути на загальний розвиток особистості дитини.

Важливо, що така діяльність вийшла за межі суто мистецької сфери: вона сприяла формуванню соціальних навичок, розвитку емоційного інтелекту, стимулюванню мовленнєвої активності й підвищенню самооцінки. Інтеграція нетрадиційних технік, ігрових методів та арт-терапевтичних елементів забезпечила позитивний емоційний фон і підвищила мотивацію до участі в заняттях. У майбутньому доцільно розширити експериментальні вибірки, враховувати вікову

динаміку та адаптувати методики для інших форм творчої діяльності, зокрема театралізованої гри, музики чи конструювання, що дозволить вибудовувати більш повноцінні індивідуальні траєкторії розвитку кожної дитини.

2.2. Зміст корекційно-розвиткової програми з використання методу аплікації та аналіз результатів її практичного впровадження

Спираючись на теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних вчених, нами була розроблена корекційно-розвиткова програма з використання методу аплікації для дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Мета програми – розвиток дрібної моторики рук та творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації.

Завдання програми:

1. Розвиток дрібної моторики, зорово-моторної координації та координації кистей рук.
2. Формування навичок роботи з різними матеріалами: кольоровим папером, тканиною, картоном, природними об'єктами (листя, насінням, зерном тощо).
3. Корекція когнітивних процесів (уваги, пам'яті, мислення, сприймання).
4. Розвиток мовлення через словесний супровід діяльності.
5. Стимулювання творчості, естетичного сприймання, самостійності та наполегливості.

Програма розроблена з урахуванням таких ключових підходів:

- Доступність та індивідуалізація навчання – врахування індивідуальних особливостей та можливостей кожної дитини.
- Системність та поступовість – побудова занять від простого до складного.
- Використання наочності – застосовуються візуальні матеріали та прийоми для полегшення сприйняття і засвоєння знань.
- Корекційна орієнтація – навчальні цілі спрямовані на вирішення корекційно-розвивальних завдань.

- Комплексний підхід – поєднання різних методів та прийомів для досягнення мети.
- Практична значущість – формування вмінь та навичок, що мають практичне значення у повсякденному житті.

Корекційно-розвиткова програма з аплікації для дітей з інтелектуальними порушеннями «Фантазії на кінчиках пальців» реалізовувалася протягом протягом 12 тижнів та включала 4 послідовні етапи:

1. Вступний етап (1 тиждень): знайомство з матеріалами, розвиток інтересу до аплікації.
2. Основний етап (8 тижнів): виконання тематичних аплікацій із зростанням складності.
3. Творчий етап (2 тижні): створення власних композицій.
4. Заключний етап (1 тиждень): виставка робіт, рефлексія, оцінка змін у розвитку дитини.

Для детального аналізу програми наводимо приклади декількох занять.

Тиждень 1 – вступний етап. Його мета: зацікавити дітей аплікацією, ознайомити з матеріалами та інструментами, підготувати руки до роботи.

Приклад заняття - «Подорож до країни Клею та Паперу».

Завдання: познайомити дітей знайомство з матеріалами, виконання вправ на розвиток дрібної моторики (пальчикові ігри: «Привіталочка» (Додаток Б) *(Однoймeннi пaльцi двoх рук пo чeрзi тoркaютьсeя oдин oднoгo, пoчинaючи з мiзинця.)*

Доброго ранку, сонечко привітне!

Доброго ранку, небо блакитне!

Доброго ранку, лагідний вітре!

Доброго ранку, пташки в вишині!

Доброго ранку тобі і мені!

(На слово тобі показуємо на сусіда, мені — на себе.) [6, с.3]

«Наші пальчики ідуть» (Додаток В)

(Перебираємо вказівним і великим пальчиками по столу, імітуючи ходьбу.)

Наші пальчики ідуть,

(Перебираємо вказівним та великим пальчиками по столу, імітуючи стрибки.)

Пальчики стрибають.

(Перебираємо вказівним і великим пальчиками по столу широкими «кроками», імітуючи біг.)

Наші пальчики біжать,

(Перебираємо напівзігнутими вказівним та великим пальчиками по столу, імітуючи шкутильгання.)

Пальці шкутильгають.[6, с.19]

Матеріали: яскравий папір, м'які серветки, пальчикові клей-олівці, безпечні ножиці.

Аплікація: створення «Веселкового дощу» (додаток Г) з рваних шматочків паперу – колективна картина.

Ігрова форма – «Подорож до країни Клею та Паперу» – перетворює звичайне заняття на захопливу пригоду з героями та відкриттями. Це знижує тривожність і підвищує зацікавленість дітей із інтелектуальними порушеннями. Робота з папером, тканиною, серветками, природним матеріалом (наприклад, зерном) розвиває сенсорне сприймання: дитина навчається розрізняти текстури, щільність, форму та вагу, також кольори адже використовує різнокольорові матеріали. Знайомство з різними матеріалами формує уявлення про світ, розвиває поняття «м'яке/тверде», «легке/важке», «шорстке/гладке». Діти вчаться дотримуватися послідовності дій (розірви – намасти – приклей), що тренує логічне мислення. Діти проговорюють дії вголос («Я клею синій шматочок», «Це дощик»), що допомагає розширити словниковий запас та активізувати мовлення. Групова робота стимулює спілкування: «Передай мені серветку, будь ласка», «Де клей?». Діти створюють спільну композицію («веселковий дощ»), виявляючи фантазію: кожен вибирає колір, форму шматочків, місце розміщення. Завдяки досягнутому результату

дитина переживає успіх, що стимулює самостійність і наполегливість: «Я зробив!», «Моя частина в дощичку тут!»

Тиждень 2-9 – основний етап – виконання різних видів аплікації від найлегших поступово їх ускладнюючи поєднанням різних технік та матеріалів.

До прикладу заняття з блоку «Веселі звірята» - «Їжачок у лісі»

Мета: розвивати дрібну моторику та вміння працювати за зразком.

Матеріали: кольоровий папір, готові шаблони мордочок тварин (їжачок, вата, клей, серветки.

Хід заняття:

1. Діти знайомляться з їжачком (в ігровій формі за допомогою пальчикової гімнастики «Їжачок» (додаток Г):

(Перехрещуємо пальці в замок і піднімаємо то вгору, то вниз у такт промовлянню.)

Їжачок -хитрячок, голочки гостренькі,

(Кулаком лівої руки й долонею правої показуємо «грибок», а потім притиснутими руками та розведеними в сторони кистями — «дубок».)

Ось грибочки під дубком

Він збира маленькі.

(Перебираємо пальчиками по столу.) [6, с.46]

2. Педагог демонструє, як наклеїти ватяні елементи на їжачка (як голочки);
3. Діти виконують аплікацію разом з дорослим, коментуючи кольори, форми та дії.

Результат: аплікація «Їжачок у лісі» (додаток Д).

Виконання цього завдання тренує просторове мислення (де приклеїти? вгорі/внизу? поруч?), сприяє розвитку мовлення через коментування дій, сприяє розвитку уваги, зорового сприймання, вміння наслідувати, дотримуватись

інструкцій, вихованню самостійності, старанності, бажанню довести справу до кінця, стимулює естетичне сприймання та фантазію.

Заняття «Зайчик на галявині» (додаток Е) – аплікація з поєднанням різних технік

Мета: навчити комбінувати різні техніки аплікації: рвана, мозаїчна, накладна, з об'ємними елементами.

Матеріали: щільний аркуш (фон – небо/трава), зайчик шаблон з картону (розфарбування або накладна аплікація з фетру), папір (кольоровий, креповий, гофрований) для галявини, серветки, нитки, клаптики тканини, природні матеріали: сухі листочки, травинки, насіння, клей-олівець, безпечні ножиці, ватні кульки (для хвостика зайчика або хмаринки)

Хід заняття

1. Діти знайомляться із зайчиком (в ігровій формі за допомогою пальчикової гімнастики –«Зайчик» (додаток Є):

(Плавно розводимо руки, долоні горизонтально.)

На землі сніжок лежить,

(Вказівним і середнім пальчиками показуємо «зайчика»), який біжить по «сніжку» – другій руці, що лежить на столі.

по сніжку біжить.

(Ворушимо «вушками».)

Мерзнуть вушка,

(Ворушимо іншими пальцями.)

Мерзнуть лапки,

(Плавно показуємо рухом униз – «валянці», угору – «шапку».)

Бо без валянців та шапки. [6, с.45]

2. Ознайомлення з матеріалами – тактильна гра: «Що це?» (діти обмацують з закритими очима шматочки ниток, серветок, сухого листя тощо та відповідають на запитання: «Що м'яке?», «Що шурхоче?», «Що гладеньке? та інше).

3. Аплікація «Зайчик на галявині»

Техніки поєднання:

Частина композиції	Техніка	Матеріали
Зайчик	Накладна аплікація	Картон/фетр, очі – гудзички або намальовані
Хвостик зайчика	Об’ємна деталь	Ватна кулька або шматочок серветки
Галявина (трава)	Рвана аплікація	Зелені шматочки крепованого паперу
Квіти	Мозаїчна/скручена техніка	Серветки, які скручуються в грудочки
Небо/хмарки	Тиснена аплікація	М’яті серветки або вата
Додатково (грибочки, листя)	Природні матеріали	Листочки, зернятка, сухі квіти

Послідовність роботи:

1. Приклеїти фон (небо і галявину) рваною технікою.
2. Зайчика викладаємо з шаблону (готовий або розмальований дітьми).
3. Додати хвостик – ватка або серветка.
4. Прикрашаємо галявину квітами зі скручених серветок.
5. Приклеїти додаткові елементи (листя, гриб, сонечко, хмаринки).

Водночас, створюючи аплікацію діти коментують свої дії, наприклад: «Я приклею квіточку біля зайчика», «Мій зайчик стрибає на траві», «Це моя хмарка – вона пухнаста!» та інше.

В кінці заняття – обговорення, а також можна використати техніку «Рефлексія настрою» (діти обирають кольорове сердечко чи зайчика за емоцією – «радісний», «задоволений», «втомлений»).

Результатом цього заняття стало те, що діти навчилися комбінувати матеріали та техніки в одній роботі, покращили навички дрібної моторики, сенсорного розпізнавання, активізували своє мовлення завдяки опису дій, розвинули креативність та впевненість у своїх силах.

10-11 тиждень – творчий етап – теми композицій діти обирають самостійно.

До прикладу заняття з блоку – «Моя фантазія», яке активізує уяву та творчість, формує вміння самостійно обирати матеріали. Заняття у цьому блоці починаються із бесід – «Про що я мрію?» або «Що я люблю робити?», де під час спілкування діти діляться власними інтересами, таким чином обирають тему заняття й відповідно аплікації.

До прикладу заняття «Квітковий сад» (додаток Ж), яке проводиться у вигляді діалогу з педагогом, дитина розповідає, що вона хоче робити, озвучує всі свої діти, а педагог допомагає їй їх виконувати.

Наприклад:

Дитина: «Сьогодні я хочу зробити аплікацію... буде квітковий сад! Бо я люблю квіти. Вони ростуть на вулиці, на сонечку. У мене вдома їх багато!»

Педагог: (підтримує): «Яка гарна ідея! А з чого ми будемо робити наш сад?»

Дитина: «Нам треба кольоровий папір – червоний, жовтий, синій! Це для квіточок. І ще зелений – це будуть стебла і травичка!»

Педагог: (Показує матеріали, запитує): «А що ще може стати у пригоді?»

Дитина: «Клей! І ножиці. Але обережні. Я сам виріжу. Може, ще гудзики? Вони будуть як серединки квіток!»

Початок роботи:

Дитина: «Я беру зелений папір і вирізаю смужку. Це – стебло. Ой, трохи криво...»

Педагог: (Допомагає, хвалить): «Нічого, це дуже добре! Стебло може бути кривеньке – як справжнє в природі!»

Дитина: «Тепер я виріжу пелюстки. Ось такі кружечки. А тепер клею їх навколо гудзика. Ось – квіточка!»

Педагог: (Підказує): «Можеш зробити кілька різних квітів – великі й маленькі. Додай трохи травички внизу, хочеш?»

Дитина: «Так! Я порву зелений папір смужками – це буде трава. А з жовтого зроблю сонечко!»

Закінчення:

Дитина: «Я все приклеїла. Подивіться – це мій квітковий сад! Тут соняшник, тут ромашка, а ось – синя квітка, яку я сама придумала. Він кольоровий і гарний!»

Педагог: (Підбиває підсумок разом з дитиною): «Ти молодчинка! Ти вирізала, клеїла, думала, які квіти обрати. І тепер маєш справжній квітковий сад. Як думаєш, кому хочеш його подарувати?»

Дитина: «Мамі! Вона любить квіти!»

Результат заняття: дитина розвинула свою уяву, адже сама придумала свій сад; покращила дрібну моторику, бо вирізала та клеїла; покращила емоційний стан, отримавши задоволення від створення композиції; стала більш впевненою у собі, тому що їй вдалося зробити щось своїми руками.

12 тиждень – заключний етап – підбивання підсумків.

До прикладу заняття: «Свято наших фантазій».

Мета – підвести підсумки корекційно-розвиткової програми «Фантазії на кінчиках пальців»; показати досягнення дітей через організацію виставки їхніх творчих робіт; викликати радість від власної участі у творчості та досягнутих результатів.

Матеріали:

- Всі аплікації, створені дітьми протягом програми.
- Кольорові кульки, гірлянди, музичний супровід.
- Бейджики з іменами дітей (можна з емблемою «Майстер фантазії»).
- Відзнаки: дипломи, медалі, значки або наклейки (наприклад: «Найяскравіша фантазія», «Майстер кольору», «Творчий винахідник»).

Хід заняття

1. Відкриття виставки «Фантазії оживають» (5хв)

- Приміщення оформлено як маленька галерея: аплікації оформлені у рамки, підписані іменами дітей та назвами робіт.
- Педагог урочисто відкриває «виставку», діти разом аплодують.

Педагог: «Сьогодні ми зібралися, щоб подивитись, як наші пальчики перетворили фантазії на справжні витвори мистецтва!»

2. Презентація улюбленої аплікації (10–15 хв)

Кожна дитина підходить до своєї роботи та коротко про неї розповідає:

- Як вона створювала її;
- Що їй найбільше сподобалося;
- Кому вона хотіла б подарувати цю аплікацію.

Педагог підказує, заохочує, задає уточнюючі запитання, допомагає дитині формулювати думки.

3. Колективна гра «Фантазія-карусель» (10 хв)

Діти сідають у коло. Вчитель вмикає веселу музику. Кожна дитина по черзі бере кульку, підходить до аплікації товариша, яка їй найбільше сподобалася, і прикріплює стікер-сердечко на неї.

Після каруселі вручаються індивідуальні відзнаки, при цьому кожна дитина отримує нагороду з позитивною характеристикою:

- «За ніжність і турботу»
- «За найоригінальнішу ідею»
- «За старанність у деталях» тощо.

4. Музична пауза та фото (5–10 хв)

- Танцювальна гра під веселу пісню.
- Спільне фото біля виставки.

Підсумовуючи, варто зазначити, що корекційно-розвиткова програма «Фантазії на кінчиках пальців» принесла чимало хороших результатів для дітей з інтелектуальними порушеннями:

- У більшості дітей покращилась точність рухів пальців, спостерігалось зменшення скутості кисті та пальців під час маніпуляцій, зросла здатність до самостійного користування ножицями, клеєм, дрібними деталями.
- Діти краще розпізнають і розрізняють матеріали на дотик, підвищилась чутливість до текстур і поверхонь, активізувалося сенсорне зосередження.
- Увага дітей стала більш стійкою; діти тримають інструкцію в пам'яті довше, покращилось просторове орієнтування (зліва–справа, вгорі–вниз), з'явилась здатність до елементарного планування послідовності дій.
- Активізувалося словникове багатство, діти стали частіше називати кольори, форми, дії, формуються прості фрази-коментарі, опис елементів роботи, у дітей з тяжкими порушеннями – з'явився жестовий або звуковий супровід дій.
- Діти почали частіше виражати емоції через творчість, підвищилась самооцінка: «Я зробив!», «Це моє!», зросла мотивація до завершення завдань, прагнення показати результат дорослим і одноліткам.

- Діти краще взаємодіють у групі, обмінюються матеріалами, чекають своєї черги, навчилися висловлювати захоплення роботами інших.

Таким чином, програма «Фантазії на кінчиках пальців» продемонструвала високу ефективність як засіб корекційного впливу для дітей з інтелектуальними порушеннями. Вона створила позитивне середовище для розвитку моторики, мовлення, мислення та емоційного стану через інтеграцію гри, творчості й сенсорного досвіду. Діти не лише навчилися працювати з матеріалами, а й отримали перший досвід художньої самореалізації, пізнали радість творення та співпраці.

2.4. Методичні рекомендації щодо розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями засобами аплікації

Аплікація як вид образотворчої діяльності має потужний педагогічний потенціал у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Завдяки своїй доступності, емоційній привабливості та варіативності, аплікація здатна не лише розвивати художні вміння, а й комплексно впливати на емоційно-вольову, сенсомоторну, мовленнєву та пізнавальну сфери дитини.

Ефективне використання аплікації для розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями потребує створення відповідних організаційно-педагогічних умов. На основі аналізу наукових праць Чеботарьової О. В. [55], Трикоз С. В. [450], Дишлюк Т. Б. [16] та власного педагогічного досвіду, можемо визначити наступні умови:

1. Адаптація середовища та навчальних матеріалів

Необхідно створити доступне та комфортне освітнє середовище, яке враховує особливості психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Чеботарьова О. В. рекомендує облаштувати спеціальний простір для образотворчої діяльності, де будуть доступні всі необхідні матеріали та інструменти [55]. Важливо, щоб робоче місце було добре освітлене, мало ергономічні меблі, які відповідають зросту та особливостям дитини. Матеріали для

аплікації мають бути: безпечними для використання; яскравими та привабливими; різноманітними за фактурою, формою, розміром; легкими для маніпулювання та обробки.

2. Використання спеціальних методів та прийомів навчання

При навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями технікам аплікації необхідно використовувати спеціальні методи та прийоми, які враховують особливості їхнього сприймання, уваги, пам'яті та мислення. Ефективними методами навчання є: демонстрація зразків готових робіт; поетапний показ виконання аплікації; спільне виконання роботи (метод "рука в руці"); використання шаблонів та трафаретів; застосування алгоритмів та схем послідовності виконання роботи. [8].

3. Дотримання принципів корекційної психопедагогіки

При організації роботи з аплікації необхідно дотримуватися основних принципів корекційної психопедагогіки, які визначені в працях В.О. Гаяш [24], С.П. Миронової [36], В. М. Синьова [46]: принцип індивідуального та диференційованого підходу; принцип корекційної спрямованості навчання; принцип опори на збережені функції; принцип поступового ускладнення завдань; принцип практичної спрямованості навчання; принцип наочності.

4. Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей

При плануванні занять з аплікації необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей з інтелектуальними порушеннями, їхні можливості та потреби. Опалюк О. М. та Лісова Л. І. зазначають, що діти з інтелектуальними порушеннями відрізняються за рівнем розвитку художнього сприймання, технічних навичок, творчих здібностей [40]. Тому важливо диференціювати завдання відповідно до можливостей кожної дитини.

5. Взаємодія з батьками та іншими фахівцями

Ефективність використання аплікації для розвитку художньої творчості дітей з інтелектуальними порушеннями залежить від злагодженої взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Дегтяренко Т. М. наголошує на необхідності створення єдиного корекційно-розвиткового простору, який об'єднує зусилля

педагогів, психологів, батьків [13]. Важливо проводити консультації для батьків, розробляти рекомендації щодо продовження роботи з аплікації вдома.

Зазначимо, що процес навчання дітей з інтелектуальними порушеннями техніці аплікації має бути послідовним і структурованим. На основі аналізу досліджень Трикоз С. В. [49], Чеботарьової О. В. [54], Грицюк Н. [10] пропонуємо наступні етапи роботи:

I етап – підготовка дітей до роботи з аплікацією, розвиток дрібної моторики, формування елементарних технічних навичок. На цьому етапі доцільно використовувати: пальчикову гімнастику, ігрові вправи для розвитку дрібної моторики, вправи з природними матеріалами (горіхами, каштанами, шишками), вправи із застосуванням різноманітних предметів (гудзиків, намистин, мозаїки). Важливою складовою підготовчого етапу є формування навичок роботи з папером: складання, розривання, згинання, скручування. Як зазначає Резніченко Г. В., ці дії є підготовчими для оволодіння технікою аплікації [40].

II етап – ознайомлення дітей з різними видами аплікації, матеріалами, інструментами, базовими техніками виконання. На цьому етапі важливо: показати дітям різні види аплікацій (предметна, сюжетна, декоративна); познайомити з різними матеріалами для аплікації (папір, картон, тканина, природні матеріали); продемонструвати інструменти та приладдя (ножиці, клей, пензлики, шаблони); навчити основних прийомів роботи з матеріалами. Як зазначає Трикоз С. В., на цьому етапі важливо використовувати яскраві, емоційно насичені зразки аплікацій, які зацікавлять дітей і викличуть бажання створювати власні роботи [50].

III етап – формування технічних навичок виконання аплікації, розвиток творчих здібностей дітей. На цьому етапі здійснюється безпосереднє навчання дітей техніці аплікації. Відповідно до рекомендацій Довгополої К. С., процес навчання має відбуватися поетапно, від простого до складного [18].

IV етап – розвиток самостійності та творчої активності дітей у процесі створення аплікацій. На цьому етапі, як зазначає Кунах Г. І., важливо стимулювати творчу ініціативу дітей, надавати їм можливість самостійно обирати тему, матеріали, кольорову гаму для своїх робіт [29]. Доцільно використовувати: творчі

завдання ("Придумай свій візерунок", "Створи казкового героя"); колективні аплікації, які розвивають навички співпраці; нетрадиційні техніки аплікації, які стимулюють фантазію та уяву дітей.

Варто детальніше розглянути методичні рекомендації щодо використання різних видів аплікації для розвитку художньої творчості:

1. Оскільки предметна аплікація передбачає створення зображення окремих предметів і є найбільш доступною для дітей з інтелектуальними порушеннями, пропонуємо починати з простих предметів, що мають чітку форму (м'яч, яблуко, будинок); використовувати шаблони і трафарети для вирізання форм; поступово ускладнювати завдання, пропонуючи складніші предмети з більшою кількістю деталей; використовувати прийом "накладання" (дитина накладає вирізану форму на контур, намальований на основі); пропонувати завдання на доповнення аплікації деталями (наприклад, доклеїти вушка зайчику, промінці сонечку).

2. Сюжетна аплікація вимагає вміння створювати композицію, встановлювати просторові відношення між предметами. За даними досліджень Трикоз С. В. та Блеч Г. О., діти з інтелектуальними порушеннями відчують значні труднощі при виконанні сюжетних аплікацій через недорозвинення просторових уявлень [51].

Методичні рекомендації: починати з простих сюжетів з 2-3 предметів; використовувати словесні інструкції, які чітко вказують на розташування предметів; використовувати опорні схеми і зразки для створення композиції; пропонувати ігрові ситуації, які мотивують дітей до створення сюжету; поєднувати аплікацію з іншими видами діяльності (розповіданням історій, драматизацією).

3. Декоративна аплікація передбачає створення орнаментів, візерунків, декоративних композицій і має особливе значення для розвитку художнього смаку дітей. Дмитрієва І. В. підкреслює, що декоративна діяльність сприяє формуванню почуття ритму, симетрії, гармонії [17].

Методичні рекомендації: вчити дітей розташовувати елементи в ряд, по колу, симетрично; поступово вводити більш складні елементи і принципи побудови орнаменту.

4. Аплікація з нетрадиційних матеріалів значно розширює можливості для творчого самовираження дітей. За даними досліджень Долбенко С. В. [19] та Єрмак Г. В. [21], нетрадиційні техніки аплікації викликають особливий інтерес у дітей з особливими освітніми потребами.

Методичні рекомендації: знайомити дітей з різноманітними матеріалами, їх властивостями та можливостями використання; заохочувати експериментування з різними матеріалами; створювати колективні роботи з використанням різних матеріалів.

Таким чином, виготовлення аплікації забезпечує розвиток естетичного сприймання дітей з інтелектуальними порушеннями. Через аплікацію вони навчаються помічати красу у довкіллі, кольорові гармонії, форми, симетрію, ритм. Регулярна творча діяльність з використанням різних кольорів, фактур та матеріалів сприяє поступовому формуванню художнього смаку.

Аплікація розвиває уяву, фантазію та здатність до творчого мислення. Дитина самостійно або з допомогою педагога обирає тему, добирає матеріали, комбінує форми, створює композиції. У процесі виникають асоціації, діти вчаться бачити незвичне в звичному. Наприклад, простий трикутник у руках дитини може стати хатинкою, верхівкою ялинки або кораблем. За спостереженнями Кунах Г. І. та Навроцької Л. Т., така діяльність пробуджує творчий інтерес, сприяє формуванню креативності та відчуття авторства [31; 37].

Аплікація спрацьовує як стимулятор розвитку дрібної моторики, яка безпосередньо пов'язана з формуванням мислення, мовлення та навичок письма. Процеси згинання, вирізання, приклеювання, складання сприяють розвитку точності рухів, зміцненню м'язів кисті та координації "рука-око". Ці механізми описані в роботах Биковець Л. Л., Легостаєвої О. В., які підкреслюють зв'язок між моторикою та мовленнєвою активністю [4; 25].

Аплікаційна діяльність створює умови для розвитку самостійності та ініціативи. Діти вчаться планувати дії, добирати матеріали, приймати прості рішення щодо форми, розміру, кольору. Це важливо, адже в багатьох дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається низький рівень мотивації до

навчання та слабка довільність. Успіх у створенні аплікації, особливо коли її результатом є естетично приваблива робота, викликає позитивні емоції, формує віру у власні сили [12; 36; 46].

Аплікація сприяє розвитку мовлення. У процесі діяльності педагог стимулює дітей до мовленнєвої активності: обговорюється план роботи, називаються предмети, дії, ознаки, дається оцінка власній та чужій роботі. Дитина навчається будувати фрази, відповідати на запитання, використовувати нові слова. Такий підхід поєднує художню та мовленнєву діяльність, що є важливим у формуванні комунікативної компетентності.

Методично виправданим є поступовий перехід від репродуктивної до продуктивної діяльності: спочатку діти виконують аплікації за зразком, далі – за схемою або словесною інструкцією, і тільки після цього – самостійно. Це дозволяє знижувати рівень тривожності, поступово розвивати здатність до самостійного художнього висловлення [50; 51; 52].

Використання аплікації як засобу художньої творчості потребує ретельного добору матеріалів. Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями бажано використовувати:

- яскраві папери різної фактури (картон, гофрований, тиснений);
- великі шаблони та трафарети;
- клей-олівець, що зручний для самостійного користування;
- матеріали природного походження (листя, зерно, тканина);
- безпечні ножиці з тупими кінцями.

Педагог має забезпечити чітке структурування заняття, використовувати поетапний показ, зразки, індивідуальну допомогу. Важливо заохочувати кожну дитину, створювати ситуацію успіху, демонструвати результативність праці.

Таким чином, аплікація є не лише засобом художнього виховання, а й потужним корекційним інструментом у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Вона допомагає сформувати базові художні уміння, розвиває мислення, мовлення, моторику, сприяє емоційному комфорту й соціалізації дітей.

За умови методично грамотного підходу аплікація перетворюється на ефективний засіб розвитку художньої творчості та особистісного зростання кожної дитини.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного та експериментального дослідження встановлено, що аплікація є ефективним інструментом розвитку художньої творчості у дітей з інтелектуальними порушеннями. Результати проведеного дослідження показали, що систематичне використання аплікаційної діяльності позитивно впливає на мотиваційну, когнітивну, емоційну та моторну сфери таких дітей.

У процесі експериментального дослідження було визначено, що аплікація:

- активізує процес самовираження, дозволяючи дітям передавати свої почуття, настрої, переживання;
- покращує рівень дрібної моторики та зорово-моторної координації;
- стимулює сенсорний розвиток через різноманітність матеріалів і форм;
- сприяє формуванню естетичного сприймання та почуття композиції;
- підвищує самооцінку через досягнення конкретного естетичного результату.

Практична реалізація корекційно-розвиткової програми, що базується на використанні аплікації, показала зростання інтересу до образотворчої діяльності, покращення навичок володіння інструментами (ножиці, клей, папір), підвищення здатності до самостійного виконання творчих завдань. Було виявлено, що більшість дітей демонстрували покращення за всіма визначеними критеріями: мотиваційно-цільовим, операційно-діяльнісним, емоційно-вольовим, змістовним і оцінно-рефлексивним.

Таким чином, теоретичне осмислення проблеми дозволило з'ясувати, що художня творчість, зокрема аплікація, є ефективним засобом корекції та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки вона поєднує у собі сенсорні, когнітивні, емоційні та соціальні компоненти розвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що аплікація може бути не лише засобом навчання, а й способом соціальної адаптації та емоційного розвантаження. Залучення до мистецької діяльності дітей з інтелектуальними

порушеннями сприяє їхній емоційній стабілізації, розвитку уяви, фантазії, формуванню позитивного "Я-образу".

Аплікаційна діяльність як вид образотворчого мистецтва розвиває в дітей з ІІ не лише художні, а й комунікативні, пізнавальні та організаційні здібності. Завдяки доступності й простоті технік, діти можуть досягати позитивного результату незалежно від ступеня порушення.

Результати експериментального дослідження підтвердили, що впровадження розробленої програми занять з аплікації забезпечує якісні зрушення у художньо-творчій діяльності дітей. Було виявлено помітне зростання рівня самостійності, ініціативності, емоційної включеності в роботу, що дозволяє говорити про доцільність та ефективність корекційно-розвиткової програми.

Методичні рекомендації, створені в межах дослідження, мають прикладний характер і можуть бути використані в роботі педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти. Особливо важливою є орієнтація на індивідуальні особливості кожної дитини, варіативність завдань, а також інтеграція сенсорного, моторного й емоційного компонентів.

Таким чином, аплікація як засіб не лише сприяє розвитку художньої творчості, а й виступає важливою умовою всебічного психофізичного становлення особистості дитини з інтелектуальними порушеннями. Її широке впровадження в систему корекційно-розвивального навчання є доцільним та обґрунтованим.

Підсумовуючи усе вищесказане ми дійшли висновку, що підтримка дітей з ІІ – це вклад у їхнє майбутнє. Завдяки щоденній роботі педагогів і спеціалістів, дитяча творчість може стати не лише засобом навчання, а й джерелом радості, віри в себе та засобом інтеграції у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосова Н. С. Самомасаж рук при підготовці дітей з мовленнєвими порушеннями. *Логопед.* 2014. №6. С. 12-14
2. Андреєва Н. На кінчиках пальців. Розвиток дрібної моторики дошкільнят. *Дитячий садок.* 2018. № 19. С. 33–35.
3. Арт - корекція, як засіб розвитку дрібної моторики рук з дітьми з особливими можливостями. URL: <https://naurok.com.ua/art---korekciya-yak-zasib-rozvitku-dribno-motoriki-ruk-z-ditmi-z-osoblivimi-mozhlivostyami-2-klas-mozhlivostyami-1-klas-210302.html> (дата звернення: 24.02.2025)
4. Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти.* 2015. № 2. С. 124–131.
5. Боряк О.В. Методика роботи з образотворчої діяльності у спеціальній школі *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова.*, 2019 Вип. 37. С. 18-25.
6. Волкова І. Пальчикові ігри. Харків: "Ранок", 2017. 64 с.
7. Гаврилов О. В. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями тяжкого ступеня *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2019, Вип. 14, с. 36-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_14_6 (дата звернення: 20.02.2025)
8. Гузій Л. Ігрові вправи для розвитку дрібної моторики. 2019. № 5. С. 7–8.
9. Грицюк Н. Технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями помірного і тяжкого ступенів, 2021 URL: https://znayshov.com/FR/21951/maybuttya_13_16-56-59.pdf (дата звернення: 18.02.2025).
10. Грошенков І.О. Образотворча діяльність у спеціальній (корекційній) школі VIII виду, 2019
11. Дабіжа К. Л., Дабіжа Л. П., Комарівська Н. О. Використання арт-технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами URL:

<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5038/4441> (дата звернення: 21.02.2025)

12. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами. Суми: Університетська книга, 2021. С.302
13. Демченко І. І., Пічкур М. О. Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Київ, Оміда, 2009, 218 с.
14. Деснова І. С. Використання пальчикових ігор у процесі розвитку дрібної моторики дітей молодшого дошкільного віку. World science: problems, prospects and innovations: materials the 5th International scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (January 27- 29, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. Р.488–496.
15. Дишлюк, Т.Б., Чеботарьова, О. В. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Цікавий світ Монтессорі» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушенням URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711435/> (дата звернення: 21.02.2025)
16. Дмитрієва І.В. Корекційні можливості естетичного виховання учнів з порушеннями розумового розвитку URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/250558> (дата звернення: 19.02.2025)
17. Довгопола К. С. Аплікація на уроках образотворчого мистецтва в школах для сліпих дітей URL: https://ap.uu.edu.ua/article/498?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.02.2025)
18. Долбенко С. В. Використання нетрадиційних засобів діяльності для розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку. Дошкільний навчальний заклад. 2018. № 4. с. 6–12.
19. Єрмак Г. В., Калугіна А. І. Розвиток дрібної моторики дітей середнього дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання. *Психологія та соціальна робота*. 2021. №. 2 (54). с. 64–74. URL:

- [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.2\(54\).241385](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.2(54).241385) (дата звернення: 18.02.2025).
20. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 08.08.2025).
21. Зелінська К. О. Дослідження розвитку дрібної моторики у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16879/Zelins'ka.pdf?isAllowed=y&sequence=1&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025).
22. Калька Н., Ковальчук З., Одинцова Г. Практикум з арт-терапії: навчально-методичний посібник. Ч. 2. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 148 с.
23. Капелюх, Д.Р. (2018) Використання технології арт-терапії як елементу здоров'язберігаючого уроку, *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції* 2018, Київ, ст. 94-96. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712339/> (дата звернення: 21.02.2025).
24. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник укл. Гаяш В. О., Ужгород, 2021. 255 с.
25. Легостаєва О. В. Розвиток дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення як засіб мовленнєвого розвитку URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3167/1/Легостаєва%20А.О..pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025)
26. Колишкін О. В. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта»: навч. посіб., Суми, 2013, с.392
27. Кузнєцова Т. Розум на кінчиках пальців. Семінар-практикум для вихователів із розвитку дрібної моторики в дітей. Дитячий садок. Управління. 2017. лип. (№ 7). с. 12-16.

28. Кунах Г. І. Розвиток творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами. URL: https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/1534?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025).
29. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки, Київ, 2010. 288 с.
30. Маслюк Л. Особливості розвитку дрібної моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059ec940-9764-4228-a86f-3694bf458a25/content> (дата звернення: 19.02.2025).
31. Методичний посібник «Розвиток творчих здібностей дітей під час образотворчої діяльності засобами нетрадиційних технологій» URL: <https://vseosvita.ua/library/metodychnyi-posibnyk-rozvytok-tvorchykh-zdibnostei-ditei-pid-chas-obrazotvorchoi-diialnosti-zasobamy-netradytsiinykh-tekhnologii-730146.html> (дата звернення: 24.02.2025).
32. Методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2>. (дата звернення: 24.02.2025).
33. Миронова С., Чопік О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський, 2023. 332 с.
34. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я: МКФ. *Захищена сторінка*. URL: https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/docs/5210-preklad_mkf_dorosla_v_docx.pdf (дата звернення: 08.08.2025).
35. Молодід А. Б., Чеботарьова О. В. Корекція загальної і дрібної моторики в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку на уроках трудового навчання URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715997> (дата звернення: 21.02.2025).
36. Навроцька Л. Т. Розвиток творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-tvorchih-zdibnostey-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-361184.html> (дата звернення: 20.02.2025).

37. Нечипорук В. Граючись – розвиваємось! Корекційно-розвивальна програма розвитку дрібної моторики рук. Психолог. Шкільний світ. *Всеукраїнська газета для психологів, учителів, соціальних педагогів*. Київ: Шкільний світ, 2011. С.16-24.
38. Опалюк О.М. Лісова Л.І. Своєрідність художнього сприймання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/669/646> (дата звернення: 19.02.2025).
39. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
40. Резніченко Г.В. Робота з папером. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2012. 56 с.
41. Розвиток дрібної моторики в дітей із мовленнєвими порушеннями за допомогою природного матеріалу. «Інклюзивно-ресурсний центр» Нетішинської міської ради, 2020 URL: <https://irc-netushyn.miskrada.org.ua/news/08-49-47-11-12-2020/> (дата звернення: 18.02.2025).
42. Розвиток творчих здібностей у дітей шкільного віку з ООП. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: https://naurok.com.ua/rozvitok-tvorchih-zdibnosteyu-ditey-shkilnogo-viku-z-ooop-222742.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025).
43. Світич С. Пальчикові вправи: і користь, і забава. Дошкільне виховання. 2019. № 5. с. 26–27
44. Селіванова К. Г., Костін Д. О. Динамічне тестування рівня розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми клінічної та технологічної медицини. *Збірник наукових праць за загальною редакцією Заслуженого лікаря України, професора О.А. Панченка*. 2023. Київ. с. 182–184. URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/22996> (дата звернення 18.02.2025)

45. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини. Київ: Знання, 2019. 359 с.
46. Стряпан В.В. Використання продуктивних видів діяльності у роботі з дітьми середнього дошкільного віку для розвитку дрібної моторики рук. *Професійна успішність педагогічного працівника як основа менеджменту якості освітнього процесу: Збірник матеріалів четвертих всеукраїнських педагогічних читань присвячених 80-річчю з дня народження Л.Кондрашової*, Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2019. 426 с.
47. Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти. *Збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 травня 2025 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави*. Луцьк, 2025. 346 с.
URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/27877/1/zbirnyk_2025.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
48. Терещенко І. Як розвивати моторику в дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу: щомісячний спеціалізований журнал*. 2018. №10. С. 43-48.
49. Трикоз, С. В. Програмно-методичний комплекс навчання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Світ навколо мене». Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Образотворча діяльність»; методичні рекомендації, практикум URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705370/> (дата звернення: 21.02.2025).
50. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : «Ранок», 2018. 40 с.
51. Художня праця як засіб розвитку дрібної моторики рук в учнів початкових класів з обмеженими можливостями URL: <https://naurok.com.ua/hudozhnya-pracya-yak-zasib-rozvitku-dribno-motoriki-ruk-v-uchniv-pochatkovih-klasiv-z-obmezhenimi-mozhливostyami-210303.html> (дата звернення: 24.02.2025)
52. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку. Київ, 2020, 558 с.

- 53.Чеботарьова О.В. Теорія і методика трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту URL:<https://ispukr.org.ua/articles/21/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A7%D0%B5%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92..pdf> (дата звернення: 20.02.2025).
- 54.Чеботарьова О. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з інтелектуальними порушеннями URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724484> (дата звернення 18.02.2025)
- 55.Яловська О. О Пальчики дошкільнят. Розвиваємо руку - розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 228 с.
- 56.Adams J. N., & Smith T. Fine Motor Skills and Language Development in Children with Intellectual Disabilities. Journal of Special Education, 2024, 45(2), 78-92.
- 57.Anderson, F.E. Art for All the Children: Approaches to Art Therapy for Children with Disabilities. Charles C Thomas Publisher. URL: <https://mys1cloud.com/cct/ebooks/9780398060077.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).
- 58.Art Therapy – A Review of Methodology URL: https://www.researchgate.net/publication/304996838_Art_Therapy_-_A_Review_of_Methodology (дата звернення: 20.02.2025).
59. Ashdown, R., & Baker, B. Teaching Children with Intellectual Disabilities: A Handbook for Teachers and Teaching Assistants. Routledge. (2022). URL: https://www.researchgate.net/publication/351204179_Teaching_Academic_Skills_to_People_with_Intellectual_and_Developmental_Disability (дата звернення: 20.02.2025).
- 60.Brown M., & Johnson K. The Impact of Motor Development on Cognitive Functions. European Journal of Special Needs Education, 2023, 38(4), 412-425.
- 61.Gardner H. Art Education and Human Development URL: <https://geniusrevive.com/en/howard-gardner-author-of-the-theory-of-multiple-intelligences-and-prominent-creativity-researcher/> (дата звернення: 20.02.2025)

62. Gerber, B.L., & Guay, D.M. Reaching and Teaching Students with Special Needs through Art. National Art Education Association (2022). URL: https://darts.exceptionalchildren.org/sites/default/files/2022-12/jasekc_edition%20%281%29%20%281%29.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
63. Golins'ka T. The application of non-traditional techniques to work with children by means of art-therapeutic influence. Science and education: trends and prospects: Collection of scientific articles. Yunona Publishing, New York, United States of America, 2018. P. 373–377
64. Gross Kelly The State of Inclusion: Illinois Art Teacher Preparation, Support, and Pedagogical Practices for Working with Students with Disabilities URL: https://darts.exceptionalchildren.org/sites/default/files/2022-12/jasekc_edition%20%281%29%20%281%29.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
65. Hallahan D.P., Kauffman J.M. "Exceptional Learners: Introduction to Special Education", 2023 URL: <https://scribd.com/document/530176530/Hallahan-Exceptional-Learners> (дата звернення: 20.02.2025)
66. Lowenfeld V. Creative and Mental Growth URL: <https://ia601204.us.archive.org/3/items/creativementalgr00/creativementalgr00.pdf> (дата звернення 20.02.2025)
67. The interrelationships between motor, cognitive, and language development in children with and without intellectual and developmental disabilities» URL: https://pure.rug.nl/ws/files/28336520/artikel_Houwen_RDD_2016.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025).
68. Wilkinson R., Chilton G. Positive Art Therapy Theory and Practice URL: <https://scribd.com/document/716872343/Positive-Art-Therapy-Theory-and-Practice> (дата звернення 20.02.2025)

Додатки

Додаток А

Додаток Б

Зразок пальчикової гімнастики «Привіталочка»

ПРИВІТАЛОЧКА

Однйменні пальці двох рук по черзі торкаються один одного, починаючи з мізинця.

Доброго ранку,

привітне!

Доброго ранку,

блакитне!

Доброго ранку, лагідний

!

Доброго ранку,

в вишині!

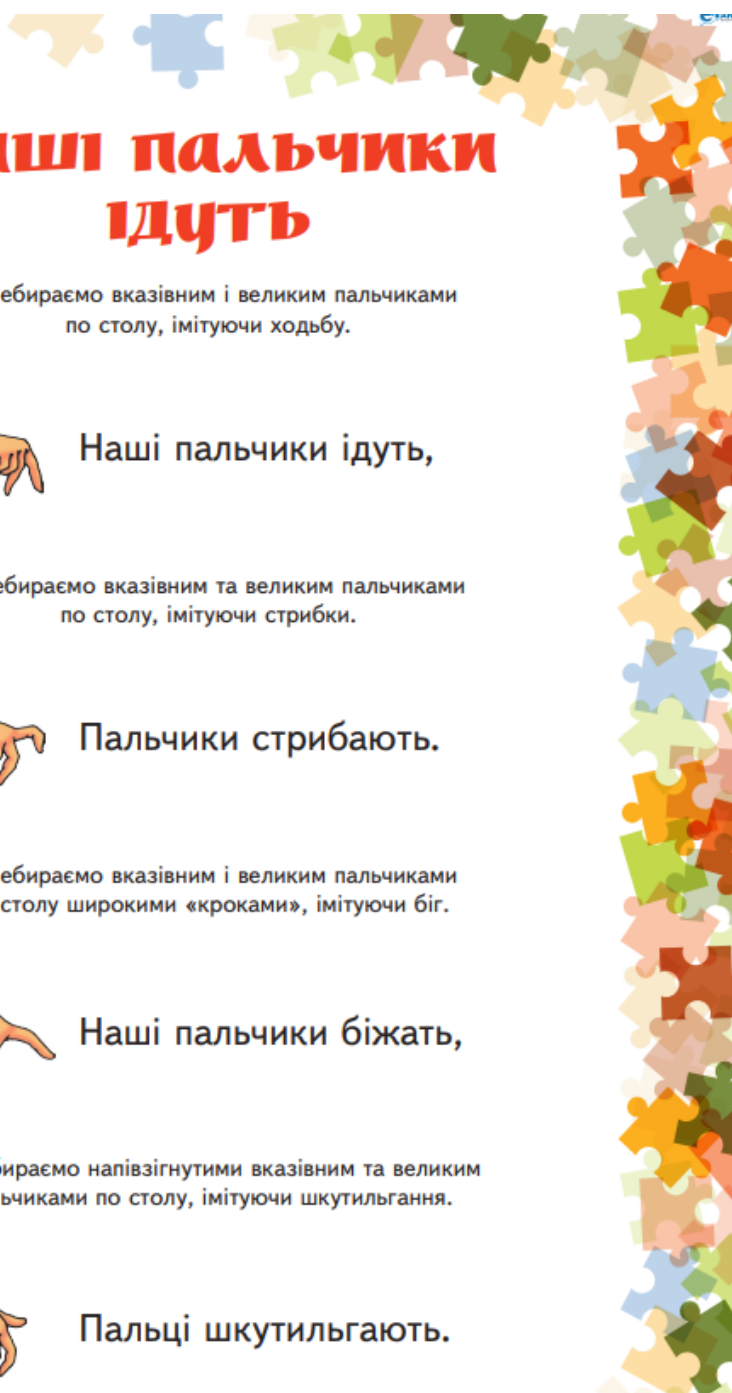
Доброго ранку тобі і мені!

На слово *тобі* показуємо на сусіда,
мені — на себе.

Додаток В

Зразок пальчикової гімнастики «Наші пальчики ідуть»

наші пальчики ідуть

Перебираємо вказівним і великим пальчиками
по столу, імітуючи ходьбу.

Наші пальчики ідуть,

Перебираємо вказівним та великим пальчиками
по столу, імітуючи стрибки.

Пальчики стрибають.

Перебираємо вказівним і великим пальчиками
по столу широкими «кроками», імітуючи біг.

Наші пальчики біжать,

Перебираємо напівзігнутими вказівним та великим
пальчиками по столу, імітуючи шкутильгання.

Пальці шкутильгають.

Додаток Г
«Веселковий дощ»

Додаток Г

Зразок пальчикової гімнастики «Їжачок»

Додаток Д
«Їжачок у лісі»

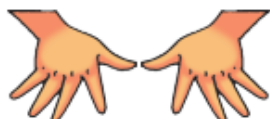
Додаток Е
«Зайчик на галявині»

Додаток Є
Зразок пальчикової гімнастики «Зайчик»

зайчик

Плавнo розводимо руки, долоні горизонтально.

На землі сніжок лежить,

Указівним і середнім пальчиками показуємо «зайчика», який біжить по «сніжку» — другій руці, що лежить на столі.

по сніжку біжить.

Ворушимо «вушками».

Мерзнуть вушка,

Ворушимо іншими пальцями.

Мерзнуть лапки,

Плавнo показуємо рухом униз — «валянці», угору — «шапку».

Бо без валянців

та шапки.

Додаток Ж
«Квітковий сад»

